

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

бакалавра

на тему: **«СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ ВПО,
ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ»**

Виконав: студент 4 курсу, групи 6.2310-сп-с
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»

Томілович Кирило Михайлович

Керівник: к. пед. н., доцент, доцент кафедри
соціальної педагогіки та спеціальної освіти

_____ О.Г. Лещенко

Рецензент: _____

Запоріжжя

2024

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти

Рівень вищої освіти бакалавр

Спеціальність 231 – соціальна робота

(шифр і назва)

Освітня програма: соціальна педагогіка

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
« ____ » _____ 2024 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ

Томіловичу Кирилу Михайловичу

1. Тема роботи: «Соціально-педагогічна реабілітація дітей ВПО, що постраждали від війни»

керівник роботи Лещенко Олена Геннадіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти затверджена наказом ЗНУ від «05» лютого 2024 р. № 234-с.

2. Строк подання студентом роботи 01 червня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи матеріали соціально-педагогічної практики, наукової роботи з соціальної педагогіки

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що їх належить розробити)

Визначити сутність та зміст реабілітації дітей ВПО, що постраждали в наслідок військових конфліктів у нових для них громадах. Розкрити особливості функціонування дітей ВПО, що постраждали від воєнних дій. Проаналізувати нормативно-правову базу щодо реабілітації дітей ВПО, що постраждали від воєнних дій. Визначити сутність та зміст соціальної реабілітації дітей ВПО, що постраждали від воєнних дій. Теоретично обґрунтувати програму соціально-педагогічної реабілітації дітей ВПО, що постраждали від воєнних дій.

5. Перелік графічного матеріалу (із точним зазначенням обов'язкових креслень) 7 таблиць, що містять перелік державних організацій, які надають послуги соціального захисту дітям ВПО та дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів в Україні та результати опитування 30 ВПО у Житомирській області щодо значущих аспектів їх соціалізації та особливостей соціальної реабілітації в державних та громадських соціальних інституціях.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Лещенко О.Г.	15.11.2023 р.	
Розділ 1	Лещенко О.Г.	20.02.2023 р.	
Розділ 2	Лещенко О.Г.	25.04.2024 р.	
Висновки	Лещенко О.Г.	12.05.2024 р.	
Додатки	Лещенко О.Г.	20.05.2024 р.	

7. Дата видачі завдання 15.11.2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень	Виконано
2	Написання вступу	листопад	Виконано
3	Написання першого розділу	грудень-лютий	Виконано
4	Написання другого розділу	березень-квітень	Виконано
5	Написання висновків	травень	Виконано
6	Оформлення додатків	травень	Виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	травень	Виконано
8	Захист	червень 2024	

Студент _____ Томілович К.М.

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Лещенко О.Г.

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Мацкевіч Ю.Р.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 58 с., 59 джерел, 7 таблиць, 3 додатки.

Об'єкт дослідження: процес соціально-педагогічної реабілітації дітей ВПО, що постраждали від війни.

Предмет дослідження: зміст, форми та методи соціально-педагогічної реабілітації дітей ВПО, що постраждали від війни.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати програму соціально-педагогічної реабілітації дітей ВПО, що постраждали від війни.

Для досягнення даної мети, нами були поставлені такі завдання:

1. Розкрити особливості функціонування дітей ВПО, що постраждали від воєнних дій.
2. Проаналізувати нормативно-правову базу щодо реабілітації дітей ВПО, що постраждали від війни.
3. Визначити сутність та зміст соціальної реабілітації ВПО, що постраждали від війни.
4. Виявити особливості соціально-педагогічної реабілітації дітей ВПО, що постраждали від війни.
5. Теоретично обґрунтувати програму соціально-педагогічної реабілітації дітей ВПО, що постраждали від війни.

Методи дослідження: теоретичний аналіз джерел, систематизація, узагальнення, порівняння, опитування.

Теоретичне значення роботи полягає в обґрунтуванні та систематизації сутності та змісту реабілітації дітей ВПО та дітей, що постраждали внаслідок воєнних конфліктів.

Практичне значення роботи полягає у розробці соціально-педагогічної програми реабілітації дітей ВПО та дітей, що постраждали від війни.

Галузь використання: центри соціальних служб, притулки (шелтери), заклади загальної середньої освіти, громадські організації, які надають

допомогу ВПО.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ, РЕАБІЛІТАЦІЯ, ВПО, ДИТИНА, ЩО
ПОСТРАЖДАЛА ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ,
ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД, ГРУПИ
ВЗАЄМОДОПОМОГИ.

SUMMARY

Tomilovich K.M. Social and Pedagogical Rehabilitation of IDP Children Affected by the War.

The qualifying work consists of the introduction, 2 parts, findings, a list of literature (59 items), 3 addenda on 4 pages. The qualifying work volume is 68 pages long, 58 of them – main text. There are 7 table.

The qualifying work provides a comprehensive overview of the research topic, including the theoretical and practical aspects of socio-pedagogical rehabilitation of IDP children who have suffered from armed conflicts.

Research object: the process of socio-pedagogical rehabilitation of internally displaced children (IDPs) who have suffered from armed conflicts and hostilities.

Research subject: the content, forms, and methods of socio-pedagogical rehabilitation of IDPs who have suffered from armed conflicts and hostilities.

Research goal: to theoretically substantiate a socio-pedagogical program for the successful socialization of internally displaced children.

To achieve this goal, the following tasks were set:

To reveal the peculiarities of functioning of IDP children who have suffered from armed conflicts.

To analyze the normative-legal basis for the rehabilitation of IDP children who have suffered from armed conflicts.

To define the essence and content of social rehabilitation of IDPs who have suffered from armed conflicts.

To identify the peculiarities of socio-pedagogical rehabilitation of IDP children who have suffered from armed conflicts.

To theoretically substantiate the program of socio-pedagogical rehabilitation of IDP children who have suffered from armed conflicts.

Research methods: theoretical analysis of sources, systematization, generalization, comparison, survey.

Part 1. “Theoretical Foundations of Socio-pedagogical Rehabilitation for IDPs Affected by War and Conflict”. While working on the first chapter, we worked with the theoretical justification of our program. This chapter delves into the unique characteristics of IDP children who have endured the trauma of war. It examines the psychological, emotional, and social impacts of armed conflict on their development and well-being. The chapter explores the challenges faced by these children in adapting to new environments, coping with loss and displacement, and rebuilding their sense of security.

Part 2. “Content, Forms, and Methods of Socio-pedagogical Rehabilitation for IDP Children Affected by War and Armed Conflicts”. This chapter presents a comprehensive socio-pedagogical rehabilitation program tailored to the specific needs of IDP children affected by war and conflict. The program outlines a structured framework of interventions that address the various aspects of their well-being.

Keywords: socialization, rehabilitation, IDPs, child affected by armed conflict, post-traumatic stress disorder, support groups.

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	9
Вступ.....	10
Розділ 1. Теоретичні основи соціально-педагогічної реабілітації дітей ВПО; постраждалих від війни.....	14
1.1. Особливості функціонування дітей ВПО, що постраждали від війни.....	14
1.2. Аналіз нормативно-правової бази щодо реабілітації дітей ВПО, що постраждали від війни	19
1.3. Сутність та зміст соціально-педагогічної роботи з дітьми ВПО, що постраждали від війни.....	24
1.4. Соціально-педагогічна реабілітація дітей ВПО, що постраждали від воєнних дій.....	33
Розділ 2. Зміст, форми та методи соціально-педагогічної реабілітації дітей ВПО, що постраждали від війни	41
2.1. Методика дослідження потреб дітей ВПО, що постраждали від війни.....	41
2.2. Програма соціально-педагогічної реабілітації дітей ВПО, що постраждали від війни	49
Висновки.....	55
Список використаних джерел.....	59
Додатки.....	66

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я

ВПО – Внутрішньо переміщені особи

ГЦВС – Група цивільно-військового співробітництва

ДО – Департамент освіти

ДОЗ – Департамент охорони здоров'я

ДСЗ – Департамент соціального захисту

ДСНС – Державна служба з надзвичайних ситуацій

МТОТ – Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МІНОБОРОНИ – Міністерство оборони

МІНОСВІТИ – Міністерство освіти

МКЧХ – Міжнародний комітет Червоного Хреста

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

НПУТ – Непідконтрольна уряду територія

НУО – Неурядова організація

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі переміщених осіб

ПУТ – Підконтрольна уряду територія

ССД – Служби у справах дітей

ЮНІСЕФ – Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй

ВСТУП

Станом на 1 грудня 2023 року в Україні зареєстровано 4,965 млн. внутрішньо переміщених осіб (ВПО). З них: 3,6 млн. осіб перемістилися (чи повторно перемістилися) після початку повномасштабної війни 24 лютого 2022 року; 2,5 млн. осіб не можуть повернутися до своїх домівок, бо вони зруйновані або знаходяться в зоні активних бойових дій або на тимчасово окупованій території [26]. Саме тому у сучасних українських реаліях зростає потреба у чіткому розмежуванні термінів, що описують людей, які змушені залишати свої домівки через збройні конфлікти та інші надзвичайні ситуації. Це пов'язано з необхідністю надання їм адекватної правової та соціальної підтримки.

Також існує не менш нагальна потреба у складанні та застосуванні програм з соціальної реабілітації дітей внутрішньо переміщених осіб, що постраждали від військових конфліктів. Це обумовлено тим, що військові конфлікти мають значний вплив на психоемоційний стан дітей. Діти, що були свідками воєнних подій можуть переживати страх, тривогу, депресію, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) та інші соціально-психологічні проблеми. Діти ВПО втрачають звичне середовище проживання, друзів, школу, що призводить до почуття втрати, самотності та ізоляції. В окремих випадках внутрішньо переміщені сім'ї можуть мати обмежений доступ до освіти, охорони здоров'я, соціальних та інших необхідних послуг. Наслідками цих проблем можуть стати психоемоційні травми, соціальна дезадаптація, відставання в навчанні, проблеми з поведінкою, ризик розвитку девіантної поведінки. Розробка та впровадження програм соціально-педагогічної реабілітації, допоможуть дітям ВПО: впоратися з психоемоційним навантаженням, здійснювати профілактику та корекцію психоемоційних травм; встановлювати та відновлювати соціальні зв'язки; адаптуватися до нового середовища та повернутися до нормального життя. Головними результатами успішної програми реабілітації є зниження рівня тривожності та депресії у

дітей ВПО, поліпшення їх соціальних навичок, підвищення їх навчальної успішності, розвиток їх творчого потенціалу, формування у них стійких мотивів до здорового способу життя. Тому розробка та впровадження програми соціально-педагогічної реабілітації дітей ВПО є важливим кроком на шляху до їх успішної адаптації до нового життя та ресоціалізації.

Нормативно-правові основи соціальної реабілітації дітей ВПО зазначено у таких міжнародних (Конвенція про права дитини 1989 р., Керівні принципи щодо захисту та благополуччя дітей у гуманітарних ситуаціях 2007 р.) та державних (Закон України «Про статус і соціальний захист внутрішньо переміщених осіб» 2014 р.) документах та нормативно-правових актах.

Вчені, які досліджували питання соціалізації та соціальної реабілітації дітей ВПО: Е. Кірбі (США); Ф. Саймон (Велика Британія), К. Бетіс (Канада); А Бейкер (Австралія) та багато інших. Серед вітчизняних представників ця тема є у колі наукових інтересів Н. Смирнової; О. Кондратьєвої, І. Савченко, О. Кірсанової, С Романюк та інших.

Дослідження А. Акмалової, В. Капицина, О. Балакіревої., Н. Бочкор, Є. Дубровської, О. Залеської, О. Заставецької, Б. Заставецького, Д. Ткача, І. Зверєвої, Г. Лактіонової, Д. Ісаєва, А. Капської., О. Ольховича, О. Особової, В. Панок, І. Поліщука, А. Реан, Т. Шевченко розкривають теоретичну значущість роботи з переміщеними особами у декількох аспектах: аналіз психосоціальних наслідків; розробка методів допомоги; вдосконалення правового поля; підтримка наукового дискурсу щодо проблем переміщення, сприяючи обміну досвідом та кращим практикам на міжнародному рівні.

Одним з ключових інструментів вирішення проблем ВПО є кейс-менеджмент. Це метод соціальної роботи, який передбачає індивідуальний підхід до кожної людини, координацію зусиль різних фахівців та організацій, а також надання комплексної допомоги. Важливу роль у подоланні проблем ВПО відіграють також програми соціальної реабілітації. Ці програми спрямовані на те, щоб допомогти людям впоратися з психоемоційними травмами, відновити соціальні зв'язки, адаптуватися до нового середовища та повернутися до

нормального життя. Зокрема, особливої уваги потребують програми соціальної реабілітації дітей ВПО.

Аналізу потребують зміни в законодавстві щодо набуття статусу такої пільгової категорії, та механізмів реалізації їх права на соціальну допомогу в різноманітних формах. А конкретизація основних понять щодо статусу дитини ВПО сприятиме глибшому розумінню сутності та змісту соціальної реабілітації ВПО, що постраждали від воєнних дій.

Об'єкт: процес соціально-педагогічної реабілітації дітей внутрішньо переміщених осіб, що постраждали від війни.

Предмет: зміст, форми та методи соціально-педагогічної реабілітації дітей внутрішньо переміщених осіб, що постраждали від війни.

Мета: теоретично обґрунтувати програму соціально-педагогічної реабілітації дітей внутрішньо-переміщених осіб та дітей, що постраждали від війни.

Завдання:

1. Розкрити особливості функціонування дітей ВПО, що постраждали від воєнних дій.

2. Проаналізувати нормативно-правову базу щодо реабілітації дітей ВПО, що постраждали від воєнних дій.

3. Визначити сутність та зміст соціальної реабілітації дітей ВПО, що постраждали від воєнних дій.

4. Виявити особливості соціально-педагогічної реабілітації дітей ВПО, що постраждали від воєнних дій.

5. Теоретично обґрунтувати програму соціально-педагогічної реабілітації дітей ВПО, що постраждали від воєнних дій.

Методи дослідження: теоретичні (огляд літератури, аналіз, синтез, узагальнення) та методи збору емпіричної інформації (опитування, інтерв'ю).

Теоретична значущість кваліфікаційної роботи полягає в обґрунтуванні програми соціально-педагогічної реабілітації дітей ВПО та дітей, що постраждали від війни.

Практична значущість кваліфікаційної роботи полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використаними в практичній діяльності соціальних педагогів щодо сприяння соціалізації дітей ВПО та дітей, що постраждали від війни.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ВПО, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ

1.1. Особливості функціонування дітей ВПО, що постраждали від війни

В контексті збройного конфлікту в Україні з 2022 року кількість дітей, які вимушено покинули свої домівки суттєво зросла. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) згідно з міжнародним визначенням, це люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею або покинути свої будинки або місця проживання, через або для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини або стихійних лих/техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародно-визнаний державний кордон країни [54]. Згідно з українським законодавством, внутрішньо-переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [28]. Більшість сімей внутрішньо переміщених осіб зіткаються з проблемами, які вони не можуть вирішити без сторонньої допомоги. В юридичному та практичному полі вирішення проблем та задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб є предметом професійної діяльності фахівців соціальної сфери: соціальних педагогів, соціальних працівників. Вперше питаннями офіційної соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб почали займатися після Другої світової війни. З 2012 року та донині цей процес регулюється міжнародним документом «Переміщені особи» [46], який був ухвалений Міжнародною федерацією соціальних працівників. Цей документ зазначає, що робота з переміщеними особами

головними цілями має забезпечення стійкості, профілактику споживацьких установок, подолання залежності від грошової та натуральної допомоги, відновлення трудового потенціалу, залучення до соціально-культурних та громадських структур, розвитку особистої та колективної здатності сприяти регіональному та національному розвитку. Потреби у зовнішньому втручанні для кожної сім'ї є індивідуальними. Одним сім'ям для успішної адаптації до нових умов достатньо буде надати одну-дві послуги за їх прямим запитом, інші сім'ї або не можуть отримати доступу до необхідних послуг/ресурсів, або надана допомога не вирішує їх ключових проблем. В такому випадку зазвичай застосовують підхід «кейс-менеджменту» та вирішують проблеми індивідуально.

Дорослі ВПО, які мають дітей, можуть досягти цих цілей лише за тієї умови, що їх діти не мають специфічних поведінкових реакцій пов'язаних з посттравматичним стресовим розладом, не проявляють ознак дезадаптації та адаптувалися до нового навчального закладу. Саме тому, якщо у сім'ї ВПО є діти, то вони будуть в особливому фокусі фахівця соціальної служби.

Науковці Ю. Гундертайло, В. Савінов, Б. Плєскач, В. Уркаєв виокремлюють психологічні особливості властиві дітям ВПО, що постраждали внаслідок збройних конфліктів, до яких належать:

Травматичний стрес – діти, які пережили насильство та втрату, часто страждають від посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривоги, депресії та інших психічних розладів. Це може проявлятися в кошмарах, флешбеках, дратівливості, складнощах із концентрацією уваги та уникненні певних тем чи місць. Т. Острячко [29, с. 619] зазначає: «Існують дві стратегії реакції на стрес: 1) спрямованість на вирішення проблеми (коли людина має вплив на джерело стресу); 2) направленість на пом'якшення неприємних переживань, оскільки людина не має впливу на фактори стресу».

Втрата почуття безпеки – діти ВПО втратили свій звичний дім та оточення, що може призвести до почуття незахищеності та страху. Вони можуть боятися нових людей, місць та ситуацій, а підвищена тривога, в свою чергу,

може стати причиною підвищення агресивності та інших проблеми з поведінкою, такими як імпульсивність та неслухняність [2, с. 39].

Соціальна ізоляція та культурна чутливість – переїзд до нового місця може призвести до того, що діти ВПО втратять зв'язок з друзями та однокласниками. Це може призвести до почуття самотності та ізоляції. Також ВПО можуть мати різні культурні та/або релігійні переконання. Соціальні педагоги мають бути чутливими до таких особливостей, поважати відмінності та знати про потенційні культурні бар'єри які можуть перешкоджати наданню послуг.

Соціальна дезорієнтація – намагається включитися в життя суспільства, але через неадекватне сприймання соціальних норм не в змозі це зробити [10, с. 127].

Проблеми з навчанням – травматичний досвід та стресові умови життя можуть негативно впливати на здатність дітей до навчання. У них можуть виникати труднощі з концентрацією уваги, запам'ятовуванням інформації та виконанням завдань. Існують критерії визначення успішності адаптації дитини до навчального процесу [50], вони включають 5 компонентів: виконавчу складову (ознайомлення з особливостями навчального процесу); складова адаптивної поведінки (якою мірою дитина дотримується правил і вимог нового навчального закладу); емоційна складова (загальний емоційний фон дитини в навчальному закладі); психосоціальна складова (статус дитини в офіційній та неофіційній соціограмах); навчальний компонент (академічна успішність). Адаптація дітей-переселенців до нового навчального закладу є ключовим фактором успішної інтеграції їх у нове середовище та подолання наслідків пережитої травми. Цей процес потребує комплексного підходу, що включає не лише академічну адаптацію, але й емоційну, соціальну та психологічну. Вчителі та соціальний педагог відіграють важливу роль у допомозі дітям-переселенцям адаптуватися до нового шкільного середовища. Їхні дії та ставлення можуть значно впливати на рівень стресу, відчуття комфорту та мотивацію дитини до навчання. Вчителю слід створити в класі атмосферу доброзичливості, розуміння

та прийняття. Важливо уникати стигматизації дітей-переселенців та використовувати етично коректні терміни, описуючи їхній досвід. Кожна дитина має унікальний досвід та потреби, тому важливо дотримуватися індивідуального підходу до адаптації. Соціальному педагогу та вчителям слід оцінити знання та навички нового учня, враховуючи його попереднє місце навчання, та розробити план допомоги, який допоможе йому влитися в навчальний процес. Спілкування з батьками або опікунами дитини-переселенця є важливим джерелом інформації про її досвід, емоційний стан та потреби. Вчителю слід регулярно налагоджувати контакт з сім'єю, щоб обговорювати прогрес дитини та надавати їй необхідну підтримку. У складних випадках може знадобитися допомога фахівців, які допоможуть дитині впоратися з емоційними переживаннями та адаптуватися до нового середовища. Заохочення участі дітей-переселенців у позакласних активностях, таких як спортивні секції, гуртки або шкільні клуби, може допомогти їм знайти нових друзів, розвинути свої інтереси та відчутти себе частиною шкільного колективу.

Порушення прихильності – діти, які були розлучені з батьками або опікунами, можуть мати проблеми з формуванням здорових стосунків з іншими людьми.

Психологічна інкапсуляція – це один із механізмів психологічного захисту, який може спостерігатися у дітей, які пережили травму або стрес. Вона характеризується тим, що дитина «відгороджується» від своїх емоцій та переживань, «замикається в собі». У дітей ВПО психологічна інкапсуляція може проявлятися наступними чином: емоційна відчуженість (дитина може здаватися байдужою до того, що відбувається навколо, не проявляти емоцій або реагувати на них неадекватно). Втрата інтересу до діяльності (втрата інтерес до раніше улюблених занять, ігор, спілкування з друзями). Соціальна ізоляція (уникання спілкування з іншими людьми). Фантазії та втеча у віртуальний світ (надмірне фантазування, життя у вигаданому світі, багато часу за комп'ютером або телефоном). Фізичні симптоми інкапсулювання: у дитини можуть виникати головні болі, стомлюваність, порушення сну, проблеми з травленням. Важливо

зазначити, що психологічна інкапсуляція – це не свідомий вибір дитини. Це механізм захисту, який допомагає їй впоратися з емоційним болем і переживаннями.

Дослідження Д. Марценковського, присвячене актуальній проблемі діагностики, профілактики та лікування депресій при посттравматичному стресовому розладі (ПТСР) у дітей та підлітків [22], свідчить про те, що діти з ПТСР частіше схильні до ризикованої поведінки, агресії, девіантності та екстремізму. Це пов'язано з комплексом психотравм, з якими вони стикаються, таких як втрата близьких, переживання насильства, розлука з сім'єю, зміна звичного способу життя. Дослідник виділяє кілька ключових факторів, які впливають на поведінку дітей ВПО: втрата почуття безпеки, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), соціальна ізоляція, відсутність позитивних зразків для наслідування.

У ВПО, особливо серед підлітків, часто виявляються певні риси, які підштовхують їх до участі у екстремістських діях, такі як агресивність, делінквентність, девіантність, негативне ставлення до місцевого населення, ізоляція та відчуття соціальної несправедливості. Це призводить до проблеми соціальної дезадаптації, яка в свою чергу породжує неуспішність та неприйнятну поведінку, перетворюючи дитину на важковиховувану особу, яка потрапляє до «групи ризику». Це в свою чергу погіршує ставлення оточення до дитини, що призводить до ще більш неконтрольованої поведінки.

Очевидно, що дезадаптація може спричинити різноманітні порушення психічного та фізичного здоров'я учнів, тому розв'язання проблем таких учнів потребує комплексного та мультидисциплінарного підходу. Таким чином, важливим стає проведення для нових учнів та їхніх сімей інтенсивних програм ознайомлення з приймаючою громадою та її цінностями, місцевими традиціями.

Звісно, не всі діти ВПО переживатимуть усі ці труднощі. Деякі діти більш стійкі до стресу, ніж інші, і зможуть адаптуватися до нового середовища без значних проблем. Окрім вищезазначених особливостей, важливо також

пам'ятати про те, що: діти різного віку реагують на травму по-різному, досвід кожної дитини є унікальним, дітям ВПО потрібна підтримка з боку дорослих, щоб впоратися з пережитим.

Отже, війна в Україні призвела до значного зростання кількості дітей-переселенців, які потребують допомоги та підтримки. Такі діти, особливо ті, які пережили травму та втрату, мають низку особливостей, пов'язаних з їхнім досвідом. Деякі діти більш стійкі до стресу, ніж інші, і зможуть адаптуватися до нового середовища без значних проблем.

Фахівці соціальної сфери повинні бути чутливими до особливостей дітей-переселенців та надавати їм індивідуальну підтримку. Це може включати психосоціальну допомогу, допомогу з адаптацією до нового навчального закладу, культурну орієнтацію, допомогу у вирішенні побутових проблем, а також сприяння соціальній інтеграції та розвитку стійкості. Важливо також співпрацювати з сім'ями дітей-переселенців, щоб забезпечити їм всебічну підтримку. Співпраця з сім'ями може включати консультування, психосоціальну підтримку, допомогу у вирішенні побутових проблем, а також сприяння створенню сприятливого середовища для розвитку та виховання дітей.

1.2. Аналіз нормативно-правової бази щодо реабілітації дітей ВПО, що постраждали від війни

Послуги психосоціальної та психологічної підтримки дітей у контексті збройних конфліктів та інших надзвичайних ситуацій; соціальної адаптації та реабілітації для дітей та підлітків ВПО в Україні ґрунтуються на принципах:

- забезпечення прав і свобод людини та дитини (всі дії спрямовані на захист та реалізацію прав та свобод підлітків ВПО, зокрема права на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, вільний розвиток особистості);
- індивідуального підходу (враховуються індивідуальні особливості, потреби та обставини кожної дитини ВПО);

- культурної чутливості (допомога повинна надаватися з урахуванням культурних особливостей та цінностей дитини та її сім'ї); забезпеченні найкращих інтересів дитини (всі дії повинні бути спрямовані на забезпечення найкращих інтересів дитини);

- доступності (послуги надаються безкоштовно або за доступними цінами); конфіденційності (особиста інформація клієнтів ВПО захищається); добровільності (участь у програмах соціальної адаптації є добровільною);

- необхідності та пропорційності (допомога повинна надаватися лише тоді, коли вона дійсно необхідна, і вона повинна бути пропорційною потребам дитини); залучення сім'ї та громади (сім'я та громада повинні бути залучені до надання допомоги як тільки можливо); компетентності (допомога повинна надаватися кваліфікованими фахівцями).

Аналіз нормативно-правової бази щодо реабілітації дітей ВПО, які постраждали від воєнних дій, є важливим аспектом забезпечення їхнього захисту та підтримки. У багатьох країнах існують спеціальні законодавчі акти та програми, спрямовані на реабілітацію та соціальну підтримку таких дітей, не виключенням є і Україна. Законодавчі документи щодо послуг дітям ВПО становлять такі законодавчі документи:

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини (КООНПД): Ця міжнародна конвенція визначає права дітей та зобов'язує держави-учасниці забезпечити захист та підтримку дітей у всіх аспектах їхнього життя, включаючи реабілітацію після воєн.

Рекомендації щодо захисту та підтримки дітей у контексті збройних конфліктів (2018) [57]. Ці рекомендації, розроблені Комітетом ООН з прав дитини, окреслюють ключові дії, які держави, міжнародні організації та інші зацікавлені сторони повинні вжити для захисту та підтримки дітей у збройних конфліктах.

Керівні принципи щодо психосоціальної та психологічної підтримки дітей у контексті збройних конфліктів та інших надзвичайних ситуацій (2007) [55]. Ці принципи, розроблені Міжвідомчою робочою групою з

питань психосоціальної та психологічної підтримки у надзвичайних ситуаціях, визначають ключові елементи ефективної психосоціальної допомоги дітям, які пережили травму.

Конституція України. Основний закон України визначає права та свободи людини, включаючи дітей. Він забезпечує захист та підтримку прав та інтересів дітей, в тому числі право на медичну допомогу та реабілітацію.

Визначення «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, – дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні» подане в Законі України Про охорону дитинства [41].

Державний стандарт соціальної адаптації (наказ Мінсоцполітики від 18.05.2015 № 514, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 05.06.2015 р. за № 665/27110): визначає зміст, обсяг, форми та методи соціальної адаптації осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах [37].

Закон України «Про соціальні послуги» 17 січня 2019 року № 2671-VIII [43] визначає правові та організаційні засади соціальних послуг, їх види, форми та умови надання.

Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» 21 червня 2001 року № 2558-III [44] та Закон України Про внесення змін до Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» [35] визначають правові та організаційні засади соціальної роботи з дітьми та молоддю, спрямованої на захист їхніх прав, соціальну адаптацію та інтеграцію в суспільство.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» №1706-VII від 20.10.2014 [36]: визначає правовий статус і соціальні гарантії внутрішньо переміщених осіб, зокрема право на соціальну адаптацію.

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб» від 05.03.2015

року №245-VIII [34]: розширює права та гарантії внутрішньо переміщених осіб, зокрема у сфері соціальної адаптації.

Постанова кабінету міністрів «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» від 05.04.2017 № 268 [40]: визначає правовий статус дітей-жертв воєнних дій та збройних конфліктів, гарантує їм соціальний захист та реабілітацію.

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» від 20.03.2022 р. № 332 визначає порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам.

Згідно методичним рекомендаціям щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей, що містяться в Наказі Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій та організації діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей» від 31.07.2023 р. № 263-Н [39] визначає структурні підрозділи на які покладається відповідальність щодо послуг з реабілітації, які надаються дітям-жертвам воєнних дій та збройних конфліктів, їх види та особливості надання.

Види та форми послуги соціальної адаптації. Послуги соціальної адаптації для дітей ВПО можуть включати [4]:

1. Інформаційно-консультаційні послуги, а саме надання інформації про права та обов'язки підлітків ВПО, доступні ресурси та послуги, а також консультації з питань соціальної адаптації.

2. Психосоціальні послуги, тобто безпосереднє надання психологічної допомоги, психотерапії, психосоціальної реабілітації, спрямованих на подолання психотравм, стресів та інших психологічних проблем, пов'язаних з переміщенням.

3. Освітні послуги, такі як допомога у здобутті освіти, адаптації до нового навчального закладу, профорієнтація.

4. Соціально-педагогічні послуги, включно з допомогою у вирішенні побутових проблем, налагодженні соціальних зав'язків, інтеграції в нове середовище.

5. Культурно-розважальні послуги: організація дозвілля, участь у культурних заходах, спрямованих на адаптацію до нового культурного середовища.

Послуги соціальної адаптації для дітей та підлітків ВПО надаються органами соціального захисту населення, центрами соціальних послуг, громадськими організаціями, закладами освіти та іншими суб'єктами соціально-педагогічної діяльності [34-44].

Для отримання послуги соціальної адаптації сім'ї ВПО необхідно:

1) звернутися до одного з вищезазначених органів або установ; надати необхідні документи (паспорт або свідоцтво про народження, довідку про місце проживання (якщо є), документи, що підтверджують складні життєві обставини);

2) пройти первинну оцінку потреб;

3) скласти індивідуальний план соціальної адаптації.

Варто зазначити, що міжнародні гуманітарні організації, такі як Червоний Хрест, ЮНІСЕФ та Міжнародний Комітет Червоного Хреста, можуть надавати допомогу в реалізації програм реабілітації для дітей-постраждалих від воєн. Наведемо приклади кращих практик цих організацій. Програма «Психосоціальна підтримка для дітей та молоді, постраждалих від конфліктів» (ЮНІСЕФ) [52]: ця програма ЮНІСЕФ надає психосоціальну допомогу дітям та молоді, які постраждали від конфліктів, через різні методи, такі як групова терапія, індивідуальне консультування та психосоціальна освіта. Програма «Психосоціальна підтримка для сімей, постраждалих від воєнних дій» (Червоний Хрест) [23]: ця програма Червоного Хреста надає психосоціальну допомогу сім'ям, які постраждали від воєнних дій, через різні методи, такі як

сімейне консультування, психоосвітні групи та підтримка батьків. Програма «Реабілітація та реінтеграція дітей, які постраждали від війни» (Міжнародний Комітет Червоного Хреста) [23]: ця програма Міжнародного Комітету Червоного Хреста надає комплексні послуги з реабілітації та реінтеграції дітям, які постраждали від війни, включаючи психосоціальну допомогу, освіту, професійну підготовку та соціальну підтримку.

Також окремі місцеві органи влади та громадські організації можуть розробляти свої власні програми та ініціативи з метою надання підтримки та реабілітації дітей, що постраждали від війни, відповідно до конкретних потреб та умов в їхніх регіонах.

1.3. Сутність та зміст соціально-педагогічної роботи з дітьми ВПО, що постраждали від війни

Соціально-педагогічна робота з дітьми-ВПО та дітьми, які постраждали внаслідок збройних конфліктів має широкий спектр методів, форм та підходів. Але головною місією такої діяльності постає соціалізація цих дітей. Оскільки природний процес соціалізації порушується для дітей, які були вивезені з рідного дому, а особливо якщо вони мають психологічні та/або фізичні травми внаслідок збройного конфлікту, то доречно говорити про потребу в соціальній реабілітації.

Соціальна реабілітація ВПО, що постраждали від воєнних дій, полягає у комплексі заходів, спрямованих на відновлення їхнього фізичного, психічного, соціального та економічного статусу, порушеного внаслідок збройного конфлікту [45].

Вивченням соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами займалися І. Трубавіна, К. Недря, О. Чередниченко [28]. Соціальну підтримку ВПО розглядали Т. Семигіна, Н. Гусак, С. Трухан [48]. Умови та особливості соціалізації ВПО досліджували Л. Тимчук [51], А. Войтовська та О. Кравченко

[10]. Соціально-психологічний супровід сімей із статусом ВПО досліджувала Н. Голова [6].

Метою соціальної реабілітації ВПО є: відновлення їхньої працездатності та життєдіяльності; забезпечення їхнього соціального захисту та підтримки; інтеграція їх у нове середовище проживання; відновлення їхнього психоемоційного стану; запобігання негативним наслідкам воєнних дій для їхнього здоров'я та психіки.

Зміст соціальної реабілітації ВПО включає в себе: соціальну допомогу, психосоціальну допомогу, педагогічну допомогу, медичну допомогу, юридичну допомогу.

Соціальна допомога для ВПО та осіб що постраждали внаслідок збройних конфліктів передбачає надання:

- матеріальної та фінансової допомоги (одноразова допомога, щомісячна допомога, допомога на лікування, компенсація за втрачене майно, допомога на поховання та інші види допомоги в залежності від ситуації);
- допомоги з працевлаштуванням (інформування про вакансії, професійна підготовка та перекваліфікація, сприяння працевлаштуванню);
- оформленням документів (відновлення документів, оформлення статусу ВПО, оформлення соціальних виплат),
- допомоги з отриманням соціального житла (надання тимчасового житла, допомога з придбанням житла, забезпечення житлом осіб з інвалідністю);
- психологічної допомоги (психологічне консультування, психосоціальні тренінги, групи підтримки психотерапія);
- соціально-педагогічної допомоги (надання допомоги з навчанням дітей та дорослих, організація дозвілля та культурних заходів тощо);
- юридичної допомоги (оформлення документів, юридичне консультування, представництво в суді, захист прав дітей).

Соціальна реабілітація ВПО, що постраждали від воєнних дій, здійснюється за такими основними принципами: індивідуальний підхід, доступність, конфіденційність, добровільність, комплексність (поєднання

різних заходів соціальної реабілітації).

Соціальна реабілітація ВПО, що постраждали від воєнних дій дозволяє клієнтам відновити свій фізичний, психічний, соціальний та економічний статус, а також інтегруватися в нове середовище проживання. Це тривалий процес, який потребує значних зусиль та ресурсів на ефективність якого впливає багато факторів, таких як вік, стать, освіта, професія, соціальний статус, стан здоров'я та психіки.

Зважаючи на принципи індивідуального підходу в багатьох випадках ефективним методом роботи з ВПО стає підхід «кейс-менеджмент». Це метод ведення соціальної роботи, який передбачає: індивідуальний підхід, глибоке розуміння потреб та обставин кожної людини, комплексність, координацію зусиль різних фахівців та організацій для надання ВПО всебічної підтримки, чіткий план дій та координацію роботи для швидкого вирішення проблем ВПО. Персоналізований підхід та якісна допомога сприяють підвищенню рівня задоволеності ВПО.

Кейс-менеджмент – це дієвий інструмент, який може допомогти ВПО подолати труднощі та інтегруватися в нове середовище. Завдяки цьому методу вони отримують комплексну та гнучку підтримку, що гарантує їм стійкість та самостійність [9].

Кейс-менеджмент стає все більш важливим інструментом у роботі з внутрішньо переміщеними особами (ВПО), адже він дозволяє комплексно та індивідуально підходити до вирішення їхніх проблем. Для досягнення цілей кейс-менеджменту при роботі з ВПО використовують такі стратегії:

1. Розвиток у клієнтів можливостей та спроможності застосовувати різні підходи до вирішення проблем.

- навчання ВПО навичкам самостійного вирішення проблем на тренінгах з пошуку роботи, написання резюме, ведення бюджету, вирішення конфліктів та інших життєво важливих навичок;

- забезпечення доступу до інформації та ресурсів, можливість таких осіб отримувати інформацію про свої права, доступні їм послуги та інші

ресурси, які можуть допомогти їм вирішити свої проблеми;

- підтримка та заохочення ВПО до активної участі у своєму житті: це може включати в себе допомогу їм у створенні плану дій, визначенні їхніх цілей та пошуку способів їх досягнення.

2. Заохочення клієнтів до участі у житті громади, взаємодії з її членами:

- сприяння створенню мереж підтримки, для того щоб ВПО мали можливість спілкуватися з іншими людьми, які пережили схожий досвід, ділитися своїми проблемами та знаходити рішення.

- залучення ВПО до волонтерської діяльності та інших форм участі у житті громади, щоб допомогти їм відчутти себе частиною нового суспільства та налагодити зв'язки з іншими людьми;

- підтримка та заохочення ВПО до збереження своєї культурної ідентичності: це може включати в себе допомогу їм у знаходженні можливостей для участі у культурних заходах та збереження своїх традицій.

3. Налагодження зв'язку клієнтів з соціальними системами для отримання послуг та необхідних ресурсів:

- створення чіткої системи посилань, щоб ВПО мали можливість легко знайти інформацію про те, де і як отримати необхідні їм послуги;

- співпраця з різними соціальними службами та організаціями, щоб забезпечити комплексну підтримку ВПО та уникнути дублювання послуг.

- захист прав та інтересів ВПО.

4. Розвиток соціальної політики у цій сфері:

- проведення досліджень та аналізу потреб ВПО для розробки ефективних програм та послуг, які відповідають потребам ВПО;

- розробка та впровадження стандартів кейс-менеджменту для забезпечення якості та доступності послуг кейс-менеджменту для ВПО; забезпечення фінансування програм кейс-менеджменту.

Окрім традиційних методів соціальної реабілітації ВПО, таких як психологічне консультування, соціальна допомога та юридична підтримка,

останнім часом з'являються все більш інноваційні форми та методи роботи з цією категорією населення. такі як: плейбек-театр, арт-терапія, терапія з тваринами, групи взаємодопомоги, ігрова терапія, використання комп'ютерних технологій, гейміфікація, залучення ВПО до розробки та реалізації програм.

Достатньо інноваційним методом соціально-психологічної реабілітації осіб ВПО є використання плейбек-театру [46; 47]. Він пропонує унікальний та творчий підхід до вирішення їхніх проблем та психоемоційної підтримки. Плейбек-театр – це форма інтерактивного імпровізаційного театру, де глядачі розповідають свої особисті історії, а актори перетворюють їх на художнє дійство на сцені [50, с. 624]. Ключові особливості плейбек-театру: імпровізація, тобто вистави не заздалегідь відрепетовані, а ґрунтуються на спонтанних розповідях глядачів, це робить кожну виставу унікальною та щирою; активний глядач, тобто глядачі не просто пасивно спостерігають за виставою, а стають активними учасниками процесу, вони діляться своїми історіями, які потім оживають на сцені; емпатія та розуміння, тобто плейбек-театр дає можливість глядачам побачити світ очима інших людей, що може допомогти їм розвинути емпатію; катарсис (участь у плейбек-театрі може мати катарсичний ефект для ВПО, дозволяючи їм опрацювати свої емоції, звільнитися від травми та почати процес зцілення), підтримка та згуртування, тобто учасники стають частиною спільноти, підвищення обізнаності: плейбек-театр може використовуватися для підвищення обізнаності про проблеми та сприяння соціальним змінам [47].

Розглянемо форми використання плей-бек театру з ВПО: проведення майстер-класів з плей-бек театру для ВПО, де вони можуть навчитися ділитися своїми історіями та слухати історії інших; створення вистав плей-бек театру на основі реальних історій ВПО, які можуть бути показані широкій аудиторії для підвищення обізнаності про їхні проблеми; використання плей-бек театру для роботи з конкретними проблемами, такими як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) або втрата близьких. Зауважимо, що вистави плейбек-театру можуть розповідати про проблеми, з якими стикаються впо, та закликати до дій для покращення їхнього життя. [46, с. 54].

Арт-терапія вже втрачає інноваційність та переходить до класичних методів соціальної роботи, втім вона не перестає бути актуальною. Заняття з арт-терапії, такі як малювання, музика, танець, ліплення, можуть допомогти ВПО висловити свої емоції, з якими їм складно впоратися вербально. Це може бути цінним інструментом для зцілення травм та покращення психоемоційного стану [8].

Терапія з тваринами також відома як зоотерапія або анімалотерапія, – це метод психотерапії, який використовує взаємодію з тваринами для покращення фізичного, емоційного та соціального стану людини. В залежності від виду тварин які використовуються в терапії назви можуть бути уточнені. Цей метод використовується для роботи з людьми різного віку та з різними проблемами, включаючи посттравматичний стресовий розлад та інші проблеми спричинені психоемоційному стану особи воєнним конфліктом. [17]. Взаємодія з тваринами може мати терапевтичний ефект для людей, які пережили травму. Терапія з тваринами може допомогти ВПО зменшити стрес, тривогу та депресію, а також покращити їхню комунікабельність та самооцінку. Різноманіття методів зоотерапії включає каністерапію (найпоширеніший вид зоотерапії, який використовує собак, фелінотерапія (використання котів для терапії), іппотерапія (терапію з кіньми), дельфінотерапія (терапія через взаємодію з дельфінами) тощо [59].

Групи взаємодопомоги. Створення груп взаємодопомоги для ВПО може допомогти їм відчувати себе частиною спільноти, отримати підтримку та поради від людей, які пережили схожий досвід. Такі групи є цінним ресурсом для подолання труднощів та адаптації до нового життя [2, с. 315].

Групи взаємодопомоги для ВПО мають ряд переваг. Так, вони дають можливість ВПО відчувати себе частиною спільноти людей, які розуміють їхні проблеми та емоції; учасники групи можуть надавати один одному емоційну та практичну підтримку, ділитися ресурсами та інформацією; члени групи можуть поділитися своїми стратегіями подолання труднощів та адаптації до нового життя, що може бути цінним для інших ВПО; взаємодія з іншими людьми в

безпечному та розуміючому середовищі може допомогти зменшити стрес, тривогу та почуття самотності, підвищити свою самооцінку та відчуття себе більш впевненими у своїх силах. Практичні кроки щодо створення груп самопомоги для ВПО включають 5 етапів:

1. Визначення потреб: проведення опитувань або інтерв'ю з ВПО, щоб дізнатися про їхні потреби, інтереси та очікування від груп самопомоги, збір інформації про доступні ресурси в громаді, такі як психологічна допомога, юридичні консультації, курси, можливості працевлаштування тощо, визначення цілей та формату груп самопомоги, зважаючи на отриману інформацію.

2. Вибір місця та часу проведення зустрічей: підбір місця, де учасники груп самопомоги відчуватимуть себе комфортно та безпечно, з урахуванням їхніх потреб (доступність, транспортна доступність, наявність необхідних зручностей), вибір часу проведення зустрічей, який буде зручним для більшості потенційних учасників.

3. Реклама та залучення учасників: поширення інформації про групи самопомоги через місцеві ЗМІ, соціальні мережі, організації, що працюють з ВПО, а також серед самих ВПО, організація зустрічі-знайомства, де потенційні учасники зможуть дізнатися більше про групи самопомоги та познайомитися один з одним, забезпечення простого та доступного процесу приєднання до груп самопомоги.

4. Модерування групи: підбір модератора, який володіє навичками ведення групи, створення атмосфери довіри та взаємоповаги, а також забезпечення дотримання правил та конфіденційності; надання модератору необхідної підготовки та підтримки; встановлення правил роботи груп самопомоги, які гарантують поважне ставлення до кожного учасника, конфіденційність інформації та конструктивну атмосферу обговорення.

5. Підтримка групи: забезпечення учасників груп самопомоги необхідною інформацією та ресурсами, що відповідають їхнім потребам; організація заходів та активностей, які сприятимуть спілкуванню, взаємодопомозі та розвитку навичок подолання труднощів у учасників груп

самопомогі. створення мережі груп самопомогі в регіоні для обміну досвідом, інформацією та ресурсами [3, с. 12].

Створення груп самопомогі для ВПО є ефективним інструментом підтримки людей, які пережили труднощі. Зустрічі груп взаємодомогі можуть проходити не тільки очно, так ГО «ВПО України» проводить надає простір для спілкування, обміну досвідом та отримання підтримки від інших людей, які пережили подібні труднощі на платформі ZOOM [7].

Ефективним методом для роботи з ВПО, особливо дітьми такої категорії може бути ігрова терапія. Зазвичай її застосовують до дітей які пережили травму. Через гру діти можуть досліджувати свої емоції, виражати свої страхи та почуття, а також розвивати навички подолання труднощів.

Ігрова терапія дозволяє висловити та обробити важкі емоції. Гра стає для дитини безпечним простором, де вона спроможна досліджувати свої почуття гніву, смутку, страху та інших емоцій, які вони імовірно відчують після переміщення. Крім того ігрова терапія сприяє розвитку навичок подолання труднощів, контролю за стресом, тривогою та іншими важкими емоціями, зміцнює почуття власної гідності та самооцінки, дає можливість відчути себе більш компетентними та впевненими у своїх силах, розвиває уяву та креативність. Групова ігрова терапія сприяє соціалізації та зв'язку з іншими, розвитку комунікативних здібностей.

Ігрова терапія допомагає ВПО впоратись з емоційними та психосоціальними проблемами, спричиненими переміщенням. Цей підхід має багато різних форм, оскільки ігрова діяльність дуже багатоманітна, то вона відкриває широке поле для терапевтичних впливів. Ось декілька найпоширеніших форм ігрової терапії за кількістю учасників: індивідуальна ігрова терапія (робота одного терапевта з однією ВПО); групова ігрова терапія (робота терапевта з групою ВПО); сімейна ігрова терапія (робота терапевта з конкретною сім'єю ВПО). Крім того ігрова терапія класифікується за засобами, які використовуються для здійснення впливу: ігрова терапія за допомогою мистецтва; ігрова терапія з використанням піску; відеоігрова терапія. Останній

вид є інноваційним і часто поєднується з фізичною реабілітацією після травм, але застосовують його з великою обережністю, бо відеоігри призводять до ескапізму та відеоігрових аддикцій.

Загалом використання новітніх технологій, таких як віртуальна реальність, соціальні медіа можуть використовуватися для створення безпечного та контрольованого середовища, де ВПО можуть пропрацювати емоції викликані травматичними подіями та поступово виходити зі стану горя. До комунікаційних технологій, які сприяють поліпшенню соціального комфорту ВПО є розробка мобільних додатків, які надають ВПО доступ до інформації про ресурси, послуги та можливості. Ця технологія може допомогти їм краще інтегруватися в нове середовище та вирішувати свої проблеми.

Оскільки Україна є великою державою з різноманітними регіонами то вимушена зміна місця проживання може мати також і культурний тиск на ВПО, тому для швидшої інтеграції та збереження ідентичності ВПО застосовують культурно-орієнтовані методи, такі як курси української мови, мовні клуби та групи підтримки, допомога з перекладом документів та інформації, фестивалі культури, концерти, виставки, групи народної творчості та гуртки, доступ до музеїв, бібліотек, соціальна інтеграція через участь у місцевому житті та волонтерство.

Залучення ВПО до розробки та реалізації програм, дозволяє їм не тільки не ставати в позицію жертви, а й активно спілкуватись з жителями громади, це є і профілактикою розвитку споживацької позиції і способом організації конструктивного суспільно-корисного дозвілля.

Отже існує велика кількість науково обґрунтованих методів, які можуть сприяти реабілітації дітей ВПО та таких, які постраждали внаслідок воєнних конфліктів.

1.4. Соціально-педагогічна реабілітація дітей ВПО, що постраждали від війни

Соціальна реабілітація дітей, які стали жертвами війни або зазнали впливу воєнних дій як внутрішньо переміщені особи (ВПО), виходить за межі звичайного соціального обслуговування. Ці діти є жертвою психологічних травм, емоційних, а інколи і фізичних страждань, крім того вони стикаються зі складними умовами, пов'язаними з втратою дому, родини та стабільності. Багато з них переживають складнощі в отриманні освіти, медичної допомоги та доступу до соціальних послуг.

Соціально-педагогічна реабілітація дітей ВПО, постраждалих від воєнних дій, має на меті відновлення їхнього фізичного та психічного здоров'я. Це включає лікування травм, психосоціальну підтримку, психотерапію, та реабілітацію. Однак ця реабілітація також націлена на соціальну адаптацію та інтеграцію дітей у нове середовище. Це означає допомогу в адаптації до нового навчального закладу, нового місця проживання, та нової соціальної групи. Крім того, важливим аспектом реабілітації є відновлення та розвиток особистісного потенціалу дітей, що включає розвиток їхніх здібностей, талантів, навичок та підвищення самооцінки. Одним із головних завдань у цьому процесі є захист прав та інтересів дітей, що включає надання юридичної допомоги, захист від експлуатації та насильства, та забезпечення доступу до освіти та інших соціальних послуг.

Важливими завданнями для суб'єктів соціальної реабілітації профілактика вторинної травматизації (захист дітей від повторного переживання травматичних подій та створення безпечного середовища, де вони можуть відчувати себе захищеними та емоційно стійкими), робота з травмою (використання ефективних методів психосоціальної підтримки для допомоги дітям у подоланні психологічних травм, пов'язаних з війною) та залучення самих дітей до процесу реабілітації (врахування їхніх потреб, думок та

побажань при розробці та реалізації програм реабілітації).

Для досягнення цих цілей і вирішення поставлених завдань, спочатку проводиться комплексна діагностика стану дітей. Це включає оцінку їхнього фізичного та психічного здоров'я, соціального статусу, рівня адаптації, та особистісних особливостей. На основі результатів діагностики розробляються індивідуальні програми реабілітації для кожної дитини, які повинні враховувати її індивідуальні потреби. Для успішної реалізації цих програм, до роботи з дітьми залучаються кваліфіковані фахівці, такі як психологи, соціальні педагоги, педагоги, медичні працівники, та юристи.

Окрім цього, створюється сприятливе середовище для реабілітації дітей, що включає забезпечення їх необхідними матеріальними ресурсами, створення атмосфери підтримки та розуміння, та активну участь дітей в реабілітаційних заходах. Також важливим елементом є взаємодія з сім'ями дітей, в якій вони отримують консультаційну та психоемоційну підтримку. Крім того, важливо підтримувати співпрацю з іншими організаціями, що працюють з дітьми ВПО, для обміну інформацією, досвідом, ресурсами та координації дій.

Згідно законодавства про Порядок оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи [32] отримання статусу ВПО для дітей потребує звернення до компетентного органу (зазвичай місцевого управління соціального захисту, міграційної служби або уповноваженого урядового органу) з заявою про надання статусу внутрішньо переміщеної особи (ВПО). Заява подається внутрішньо переміщеною особою, у тому числі неповнолітніми дітьми, особисто, а малолітніми дітьми, недієздатними особами або особами, дієздатність яких обмежено, – через законного представника. Разом із заявою заявник подає документ, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України, або документ, що посвідчує особу та підтверджує її спеціальний статус, або свідоцтво про народження дитини. У разі подання заяви законним представником особи додатково подаються: документ, що посвідчує особу законного представника; документ, що підтверджує повноваження особи як законного представника, крім випадків, коли законними представниками є

батьки (всиновлювачі). Заява підписується заявником, який дає згоду на обробку, використання, зберігання його персональних даних та персональних даних особи, від імені якої подається заява. Заява про взяття на облік може бути подана в електронній формі з використанням мобільного додатка Єдиного державного веб-порталу електронних послуг (Портал Дія) [31] повнолітньою або неповнолітньою внутрішньо переміщеною особою, якій присвоєно реєстраційний номер облікової картки платника податків. У разі наявності в такої особи дітей подання заяви про взяття їх на облік можливе лише за наявності відображення в електронному вигляді інформації, що міститься у свідоцтві про народження таких дітей, виготовленому на паперовому бланку (е-свідоцтво про народження).

Деякі діти-ВПО можуть також отримати статус «Дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», якщо їх ситуація відповідає названим у визначенні обставинам: «Дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, – дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні». Для отримання цього статусу дитина не обов'язково має бути внутрішньо переміщеною особою, але нерідко, після настання означених трагічних обставин батьки або особи, що їх замінюють обирають виїхати з небезпечного населеного пункту і сім'я набуває статусу ВПО.

В Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів [40] зазначено в якому значенні застосовані терміни «фізичне насильство, якого зазнала дитина внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», «сексуальне насильство, якого зазнала дитина внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», «психологічне насильство, якого зазнала дитина внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів».

Для отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та

збройних конфліктів, клієнту соціального педагога необхідно звернутися до органу опіки та піклування за місцем реєстрації дитини як внутрішньо переміщеної особи, за місцем звернення, якщо місце проживання/перебування дитини не задекларовано/не зареєстровано або задекларовано/зареєстровано на території, на якій ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованій території, або за місцем виявлення такої дитини місцевими органами виконавчої влади та/або органами місцевого самоврядування. Подати заяву про надання статусу за встановленою формою разом з «пакетом документів», що включає копію свідоцтва про народження дитини, копію паспорта одного з батьків або законних представників дитини, довідку про реєстрацію дитини як внутрішньо переміщеної особи (за наявності), документи, що підтверджують обставини, які стали підставою для надання статусу (наприклад, довідка з медичного закладу про поранення, акт про розслідування злочину, довідка про втрату батьків тощо).

Орган опіки та піклування протягом 30 календарних днів з дати реєстрації заяви про надання статусу розглядає подані документи та приймає рішення про надання або відмову в наданні статусу. Рішення про надання статусу оформлюється наказом по органу опіки та піклування. Важливо зазначити, що наразі єдиною пільгою, яка гарантується дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, є безкоштовне харчування. Однак, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій, можуть мати право на інші пільги та соціальну допомогу, якщо вони мають додаткові статуси.

Система соціального захисту для дітей ВПО та дітей, які постраждали від війни, в Україні включає комплекс заходів, спрямованих на: забезпечення їх базових потреб (харчування, одяг, житло, медичне обслуговування); психосоціальну підтримку (психологічне консультування, психотерапію, групові заняття); відновлення та розвиток особистісного потенціалу (допомога в розвитку здібностей, талантів, навичок, самооцінки); захист прав та інтересів (юридична допомога, захист від експлуатації та насильства, забезпечення доступу до освіти та інших соціальних послуг).

Практичні заходи які реалізують соціальні педагоги з дітьми ВПО можуть мати форму «Просторів дружніх до дитини» (ПДД). Інструментарій для створення ПДД в гуманітарних установах був розроблений Довідковим центром з психосоціальної підтримки Міжнародної федерації Червоного Хреста та Червоного Півмісяця у співпраці з World Vision International [19]. Цей комплексний інструментарій надає керівникам та фасилітаторам/аніматорам усе необхідне для створення та впровадження якісних ПДД. Мета ПДД: захист дітей від шкоди в гуманітарних умовах; сприяння психосоціальному добробуту дітей, які постраждали від війни та інших надзвичайних ситуацій; залучення громадських ресурсів та можливостей догляду за дітьми. Інструментарій містить: каталог заходів для ПДД в гуманітарних установах, які описують різні види діяльності та ігри, придатні для дітей різного віку та потреб; оперативні вказівки щодо ПДД в гуманітарних установах, які надають практичні поради щодо організації та управління ПДД; тренінг для організаторів ПДД в гуманітарних установах, який допоможе фасилітаторам здобути необхідні знання та навички для роботи з дітьми в складних умовах. Цей ресурс містить практичні поради з розбудови громади, емоційного навчання, благополуччя та стратегій подолання труднощів, соціальної підтримки, формування відношення до інших, захисту власних кордонів, опори на джерела підтримки.

В роботі з дітьми, які є внутрішньо переміщеними особами (ВПО), особливо з тими, які перебувають у підлітковому віці, критично важливо забезпечити можливість отримати негайну професійну допомогу в разі загрози суїцидальної поведінки. Lifeline Ukraine – це національна, круглодобова гаряча лінія, яка спеціалізується на профілактиці самогубств та підтримці психічного здоров'я. Україна стикається зі зростаючим числом випадків самогубств серед ветеранів, і вирішення цієї проблеми потребує негайних заходів. Lifeline Ukraine спочатку була створена з метою надання підтримки ветеранам та членам їх сімей, а тепер вона готова допомагати всім мешканцям України, надаючи послуги на зручній для клієнта мові [21].

Проект «Ініціатива з підтримки взаємодії та управління конфліктами у

місяцях надання допомоги переселенцям»: мобільні групи медіаторів і психологів. Проект реалізується Українською Гельсінською спілкою з прав людини (УГСПЛ), він полягає у конфліктологічній підтримці місцевих громад в період вимушеного переміщення осіб на території України. Підтримка здійснюється мобільною групою з 2-3 осіб, психологів та медіаторів. 1 група працює в одному місті (наразі проект представлено в містах Львів, Івано-Франківськ, Тернопіль, Чернівці) [27].

Важливою в питаннях реабілітації дітей ВПО після початку повномасштабного вторгнення була і Програма психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні [44]. «Програма Міжнародної організації з міграції (МОМ) з Психічного здоров'я та психосоціальної підтримки (ПЗПСП) спрямована на покращення психологічного та соціального добробуту та зміцнення стійкості людей, які постраждали від війни. МОМ впроваджує низку заходів з ПЗПСП, щоб підтримати людей в Україні: внутрішньо переміщених осіб (ВПО), тих, хто повернулися, іноземців та приймаючих громад – щоб відновити відчуття захищеності та безпеки, підвищити ефективність особистості та громади, заохотити відновлення або створення нових соціальних мереж, а також розробити інструменти для постраждалих громад для боротьби з минулими та поточними стрес-факторами... . У липні 2022 року МОМ підтримала 450 внутрішньо переміщених дітей та їхніх батьків у Львівській області, щоб сприяти почуттю спільності та приналежності. МОМ та Львівська міська рада скоординували зусилля, щоб організувати десять подорожей знаменитим маршрутом «Золота підкова» на Львівщині» [44, с. 4].

Забезпечення різнобічної соціальної підтримки сім'ям ВПО та дітям, що постраждали внаслідок військових конфліктів реалізується у державних програмах згідно законодавства відповідними структурами, частина з яких здійснює безпосередні заходи, а інша частина здійснює контроль та керівництво.

Перелік державних організацій, які надають послуги соціального захисту дітям ВПО та дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних

конфліктів в Україні наведено у таблиці 1.

Таблиця 1.1

Перелік державних організацій, які надають послуги соціального захисту дітям ВПО та дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів в Україні

Система	На центральному рівні:	На регіональному рівні:
Система соціального захисту	<p>Міністерство соціальної політики України [32]:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Департамент соціального захисту населення - Управління з питань забезпечення прав дітей - Служба у справах дітей 	<p>Управління соціального захисту населення обласної/міської державної адміністрації</p> <ul style="list-style-type: none"> - Відділ з питань забезпечення прав дітей - Відділ сім'ї, молоді та гендерної рівності - Центри соціальних послуг
Педагогічна система	<p>Міністерство освіти і науки України: [30]:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Департамент вищої освіти та науки - Департамент шкільної освіти та розвитку освіти - Інклюзивно-освітній центр 	<p>Департамент освіти і науки обласної/міської державної адміністрації:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Відділ дошкільної, загальної середньої та професійно-технічної освіти - Відділ вищої освіти - Психолого-педагогічна служба

Продовження таблиці 1.1

Система охорони здоров'я	Міністерство охорони здоров'я України [31]: <ul style="list-style-type: none"> - Департамент охорони здоров'я та реабілітації дітей - Департамент фармацевтичної діяльності та нагляду - Центр громадського здоров'я 	Управління охорони здоров'я обласної/міської державної адміністрації: <ul style="list-style-type: none"> - Відділ охорони здоров'я та реабілітації дітей - Відділ санітарно-епідеміологічного нагляду - Обласні/міські дитячі лікарні
--------------------------	---	--

Отже, соціальна реабілітація дітей, які стали жертвами війни або зазнали впливу воєнних дій як внутрішньо переміщені особи (ВПО), є комплексною проблемою, яка потребує комплексного підходу. Основні цілі реабілітації: відновлення фізичного та психічного здоров'я дітей; соціальна адаптація та інтеграція в нове середовище; відновлення та розвиток особистісного потенціалу; захист прав та інтересів дітей. Для досягнення означених цілей реалізуються різні заходи, такі як комплексна діагностика стану дітей, розробка індивідуальних програм реабілітації, залучення кваліфікованих фахівців для надання специфічної допомоги, створення сприятливого середовища для реабілітації. Важливим аспектом є і взаємодія з сім'ями цих дітей. Зважаючи на велику кількість дітей з подібними проблемами які з 2014 року з'являлись в Україні, а з 2022 їх кількість збільшилась багатократно державний сектор соціального захисту потребує глибокої співпраці з іншими установами, як великими міжнародними, такими як Червоний Хрест, так і з невеликими благодійними фондами та громадськими організаціями в середині країни. Важливо зазначити, що система соціального захисту дітей ВПО та дітей, які постраждали від війни, постійно вдосконалюється та розширюється.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ВПО, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ

2.1. Методика дослідження потреб дітей ВПО, що постраждали від війни

Нами було розроблено методику, яка використовувалась для оцінки потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні, постраждалих від конфлікту. Оцінка ґрунтується на комбінації кількісних та якісних методів збору даних з різних джерел. Мета оцінки – надати огляд нинішнього становища ВПО в Україні, їхніх нагальних потреб, доступу до послуг та наявних прогалин у наданні допомоги. Оцінка передбачала використання як первинних, так і вторинних джерел даних. Первинні дані: опитування ключових інформаторів (Інтерв'ю з представниками органів влади, гуманітарних організацій, місцевих громад та інших зацікавлених сторін). Опитування домогосподарств (Індивідуальні опитування ВПО для збору інформації про їхні потреби, доступ до послуг та соціально-економічні умови). Вторинні дані. Бази даних та звіти (дані про наявність послуг та демографічні дані з офіційних джерел урядових органів та інших організацій). Аналіз документів (огляд законів, резолюцій, постанов та інших документів, що стосуються ВПО та надання їм допомоги). Кабінетний аналіз (вивчення наявних звітів та досліджень, проведених іншими організаціями).

Оцінка складалася з наступних етапів:

1. Визначення мети та обсягу дослідження.
2. Розробка методології (розробка методів збору даних, інструментів та протоколів).
3. Збір даних з первинних та вторинних джерел.
4. Аналіз зібраних даних для виявлення ключових тенденцій та

ВИСНОВКІВ.

5. Підготовка звіту, який описує методологію, результати та рекомендації.

В підготовці оцінки ми спирались на методичний посібник з оцінювання потреб ВПО у громадах, розроблений Харківським інститутом соціальних досліджень [20], а також використовували матеріали науково-аналітичної доповіді Національного фонду досліджень України «Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО), державних інструментів їх забезпечення, проблем та можливостей суспільної інтеграції ВПО в нове соціальне середовище» [30].

В результаті порівняння результатів наших опитувань та інтерв'ю з результатами звітів ми дійшли висновку, що в різних регіонах потреби та проблеми ВПО мають схожий характер. Так для оцінювання актуальності та рівня задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб» попередньо визначено 11 потреб. З метою оцінки актуальності та рівня задоволення потреб ВПО, експерти визначили 11 ключових сфер, що потребують уваги. Їм було запропоновано ранжувати ці потреби від 1 (найважливіша) до 11 (найменш важлива), використовуючи кожне значення лише один раз. Оцінка експертів засвідчила, що першочерговими потребами ВПО є: забезпечення житлом, допомога ВПО у пошуку роботи та відновленні трудової діяльності що дає їм можливість стати фінансово незалежними та інтегруватися в нове суспільство, гуманітарна допомога (забезпечення ВПО продуктами харчування, одягом, взуттям, медикаментами та іншими предметами першої необхідності), соціальна підтримка включно з допомогою у відновленні або призначенні пенсій, пільг та соціальних виплат, доступність соціальних послуг, соціальна допомога з боку соціальних працівників та сторонній догляд. Підтримка підприємницької активності (надання ВПО можливостей для релокації та розвитку існуючого бізнесу, а також започаткування нового, посилене сприяння економічній самостійності).

Другий рівень пріоритетних потреб ВПО, за оцінкою експертів, включає: медичну допомогу, лікування та реабілітацію; здобуття освіти, перекваліфікацію та професійний розвиток, щоб вони могли адаптуватися до

нових умов життя; правову та інформаційно-консультаційну підтримку (відновлення втрачених документів, оформлення статусу ВПО, отримання інших юридичних консультацій). Оцінка експертів також виявила, що до периферійних, але все ж таки важливих потреб ВПО належать: соціальна адаптація та інтеграція в нове соціальне середовище (потребують допомоги у встановленні соціальних зав'язків, спілкуванні та отриманні моральної підтримки в новому оточенні). ВПО важливо відчувати повагу та визнання з боку суспільства, до якого вони переїхали. ВПО мають право на захист своїх прав і свобод, таких як право на життя, здоров'я, свободу слова та свободу пересування.

Ми опитали 30 ВПО у Житомирській області, та отримали наступні результати оцінки життєстійкості та рівня адаптації:

Таблиця 2.1

Опитування щодо внутрішньої стійкості

Ознаки внутрішньої стійкості	Кількість осіб, що відмітили	% відповідей
Психічне здоров'я, висока стресостійкість, оптимізм, доброзичливість, віра і надія на краще	28	93,3
Вміння комунікувати в новому соціальному середовищі, здатність відстояти себе та свої інтереси.	25	83,3
Здатність до швидкої адаптації в екстремальних умовах	16	53,3
Фізичне здоров'я, здатність до відновлення	16	53,3
Здатність задовольняти найнеобхідніші потреби в несприятливих умовах життєдіяльності, знаходити необхідні ресурси для вирішення проблем своїх і свого найближчого оточення	14	40,0
Спроможність відновлюватись після впливу наслідків війни.	11	36,7
Збереження власної «системи підтримки»: зміцнення стосунків з рідними та близькими людьми, з собою, з	9	30,0

Продовження таблиці 2.1.

природою		
Здатність до стійкого розвитку після екстремальних ситуацій.	6	20,0
Інше (напишіть)	0	0

Таблиця 2.2

Опитування щодо задоволення потреб засобами інтерактивних технологій

Наскільки інтенсивно в своїй діяльності щодо задоволення потреб ВПО Ви використовуєте сучасні цифрові та мережеві інструменти (портал «Дія», мобільні застосунки, месенджери, профільні групи тощо)?		
Інтенсивність використання сучасних цифрових та мережевих інструментів	Кількість осіб, що відмітили	% відповідей
Використовую постійно – це невід’ємна складова організації діяльності для комунікації, пошуку інформації, організації та координації діяльності	17	56,7
Використовую достатньо часто, але це не є невід’ємною складовою організації основної діяльності	13	43,3
Використовую рідко	0	0
Не використовую зовсім	0	0

Таблиця 2.3

Опитування щодо якості послуг соціальних інституцій

Соціальні інституції	Кількість осіб, що відмітили	% відповідей
Гуманітарні хаби/центри надання гумдопомоги ВПО, волонтерські, благодійні організації	25	83,3
Приймаючі територіальні громади, органи місцевого	23	76,7

Продовження таблиці 2.3

самоврядування		
Центри надання адміністративних і соціальних послуг населенню (ЦНАПи)	14	46,7
Центри тимчасового розміщення ВПО, оперативно створені на базі навчальних закладів, санаторіїв, гуртожитків	13	43,3
Регіональні органи державної влади (Обласні ради, Обласні військові адміністрації, в т.ч. Управління праці та соціального захисту населення).	11	36,7
Медичні заклади різної спрямованості (для фізичної та психологічної реабілітації)	8	26,7
Центральні органи державної влади (Мінсоцполітики, Мінреінтеграції, інші)	7	23,3
Центри надання безоплатної правової, інформаційно-консультативної допомоги	5	16,7
Центри зайнятості на регіональному та місцевому рівнях	5	16,7
Громадські ради ВПО	3	10,0
Освітні заклади	3	10,0
Центри життєстійкості (новостворені)	2	6,7
Громадські приймальні депутатів	1	3,3
Інше (напишіть)	0	0

Таблиця 2.4

Опитування щодо перешкод в житті ВПО

Перешкоди	Кількість осіб, що відмітили	% відповідей
Відсутність соціального житла для ВПО	25	83,3
Дефіцит місцевих ресурсів, що не дозволяє вирішити проблеми забезпечення ВПО соціальними	20	66,7

Продовження таблиці 2.4

послугами		
Відсутність мотивації ВПО до інтеграції у громаду в зв'язку з надією на повернення до рідних місць	19	63,3
Відсутність вакансій у громаді	14	46,7
Байдужість з боку громади до проблем та потреб ВПО	11	36,7
Відсутність інформування представників місцевої громади про існуючі проблеми та особливі потреби ВПО і необхідність їх підтримки	8	26,7
Переважання у складі ВПО людей пенсійного віку, непрацевдатних	8	26,7
Прибуття до громади значної частки ВПО, які живуть за межею бідності, знаходяться у незадовільному психоемоційному стані	8	26,7
Внутрішній спротив громади через соціокультурні відмінності	5	16,7
Обмеженість у ЗМІ інформації про позитивні приклади інтеграції ВПО у громади	5	16,7
Інше (напишіть)	0	0

На жаль, наразі складно надати точну статистику щодо інтеграції дітей ВПО в Україні, адже війна ще триває, а ситуація постійно змінюється.

Однак, можна опиратися на дані з різних джерел, щоб отримати уявлення про цю проблему: опитування Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), проведене у 2022 році: 36% опитаних дітей ВПО не мають доступу до освіти; 29% дітей ВПО проживають у вкрай небезпечних умовах; 60% дітей ВПО відчувають стрес та тривогу [52].

Опитування Save the Children, проведене у 2023 році [58]: 72% опитаних дітей ВПО відчувають себе самотніми та ізольованими; 58% дітей ВПО не мають доступу до психосоціальної підтримки; 45% дітей ВПО не мають доступу до медичної допомоги.

В індивідуальній оцінці потреб дитини ВПО соціальний педагог використовує наступні методи: індивідуальні бесіди з дитиною, спостереження за дитиною в її природному середовищі, аналіз документації, співпраця з батьками або особами що їх замінюють, залучення інших фахівців (психологи, педагоги, медичні працівники). В залежності від віку і індивідуальних особливостей соціальний педагог підбирає індивідуальний набір методики діагностики. Це може бути анкетування. Проективні методики, спостереження, бесіда. Цікавим методом діагностики та терапії є «Картки Сили» С. Ройз [18]. Вони придатні для індивідуальної та групової роботи і виступають зручним стимульним матеріалом для дітей від 3 до 8 (12) років.

Якщо соціальний педагог помічає у дитини ознаки посттравматичного стресового розладу, то він пропонує батькам звернутись до лікаря-психіатра задля встановлення діагнозу та здійснити лікувальні заходи.

Ознаки ПТСР в дитини можуть бути різними, ось деякі з них: реакція на різкі звуки, здригання, страхи, нервовість, гіперактивна поведінка, чи навпаки загальмованість, нав'язливі картинки чи спогади, які виникають мимоволі перед очима і яких хочеться позбутися, постійне, повторюване відтворення травмуючої ситуації через гру, бажання смерті, вибір темного одягу, фізіологічні прояви: розлади травлення, нудота, висока температура, заїкання, розлади сну, енурез [53].

Отже проведені дослідження потреб дітей ВПО, що постраждали внаслідок воєнних дій та конфліктів, дає підстави для наступних висновків. Потреби та проблеми ВПО мають схожий характер у різних регіонах. До найактуальніших потреб ВПО належать: забезпечення житлом, працевлаштування та трудова реалізація, гуманітарна допомога, соціальна підтримка. Також їм потрібна доступність соціальних послуг, соціальна допомога з боку соціальних працівників та сторонній догляд. Підтримка підприємницької активності. До другого рівня пріоритетних потреб ВПО, за оцінкою експертів, належать: медична допомога, лікування та реабілітація, здобуття освіти, перекваліфікація та професійний розвиток, правова та

інформаційно-консультаційна підтримка. До периферійних, але все ж таки важливих потреб ВПО належать соціальна адаптація та інтеграція в нове соціальне середовище та захист їх прав і свобод.

Опитування ВПО у Житомирській області показало, що вони високо цінують внутрішню стійкість, здатність до швидкої адаптації, вміння комунікувати та відстоювати свої інтереси. ВПО активно використовують сучасні цифрові та мережеві інструменти для пошуку інформації, комунікації та отримання допомоги. Найбільш значущими перешкодами на шляху ефективного залучення ВПО до життя приймаючих громад є відсутність соціального житла, дефіцит місцевих ресурсів, відсутність мотивації ВПО до інтеграції, відсутність вакансій та байдужість з боку громади. Існує гостра потреба у комплексній та системній підтримці ВПО, яка б включала не лише задоволення їхніх базових потреб, але й сприяла їхній інтеграції в нове суспільство. Необхідно активізувати роботу з інформування громадськості про проблеми та потреби ВПО, а також про позитивні приклади їхньої інтеграції. Важливо заохочувати та підтримувати ініціативи, спрямовані на розвиток підприємництва та створення нових робочих місць для ВПО.

2.2. Програма соціально-педагогічної реабілітації дітей ВПО, що постраждали від війни

За результатами діагностики 5 сімей ВПО з дітьми дошкільного віку ми розробили групову програму реабілітації. Мета програми: сприяти психосоціальній адаптації та соціально-педагогічній реабілітації дітей ВПО, що постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, шляхом надання їм комплексної психолого-педагогічної допомоги та сприяння їх інтеграції в українське суспільство.

Завдання програми:

1. Психосоціальна діагностика: проведення психологічного обстеження

дітей ВПО з метою виявлення їх психоемоційного стану, потреб та проблем; надання психологічної консультації батькам або опікунам дітей ВПО, направлення до інших фахівців для додаткової діагностики за потреби.

2. Психосоціальна підтримка: індивідуальна та групова психотерапія для дітей ВПО (ігрова терапія, арт-терапія, казкотерапія, пісочна терапія) та психосоціальна підтримка сімей дітей ВПО (сприяння створенню групи самопомоги).

3. Соціально-педагогічна робота; допомога дітям ВПО у адаптації до нового навчального середовища; заняття з розвитку соціальних навичок та навичок самообслуговування; проведення просвітницьких заходів для педагогів та батьків щодо особливостей роботи з дітьми ВПО.

4. Інтеграція в українське суспільство: сприяння спілкуванню та взаємодії дітей ВПО з однолітками; залучення дітей ВПО до позашкільних заходів та гуртків; допомога дітям ВПО у вивченні української мови та культури, особливостей культури нового для них регіону.

Очікувані результати: покращення психоемоційного стану дітей ВПО; зниження їх рівня тривоги, страху та стресу; покращення соціальної адаптації; підвищення рівня самооцінки та впевненості у собі; успішна інтеграція в українське суспільство та соціалізація.

Агенції з якими ми будемо співпрацювати у рамках реалізації програми в м. Житомир:

- Державні установи: Житомирський міський центр соціальних послуг [14] та Житомирська обласна служба у справах дітей [13] (сприяння у пошуку приміщення, розповсюдження інформації для клієнтів, матеріально-технічна допомога).

- Неурядові організації: Житомирська міська організація «Карітас України» [12] та Благодійний фонд «Слеон» [1] (залучення волонтерів, співпраця в рамках проектів).

- Освітні установи: школи, в яких навчаються діти, факультет соціальної педагогіки та психології Запорізького національного університету [16],

соціально-психологічний факультет Житомирського державного університету імені Івана Франка [14] (збагачення педагогічного досвіду, наукові дослідження, сприяння соціалізації школярів ВПО).

- Онлайн-ресурси: Дитяча гаряча лінія (екстрена допомога у критичних випадках психологічного виснаження або появи суїцидальних схильностей; онлайн-консультування клієнтів, фахівців та волонтерів). [11].

Кроки реалізації програми наведено у таблиці 2.5:

Таблиця 2.5

Кроки реалізації програми

Етап	Заходи	Необхідні ресурси/дії	Тривалість
I. Підготовчий	Сформувати команду.	Людські ресурси: психологи, соціальні педагоги, арт-терапевти, казкотерапевти, педагоги.	2 тижні
	Деталізація плану реабілітації та встановлення контакту з сім'ями	Розподіл обов'язків між членами команди. Підписання контрактів з батьками дітей ВПО.	3 дні
	Підготовка приміщення та матеріалів.	Заходи будуть здійснюватись на території ГО «Карітас Україна», матеріальні ресурси для проведення занять нададуть освітні установи.	2 дні
II. Реалізація програми	Психосоціальна діагностика.	Первинне обстеження дітей ВПО психологом та соціальним педагогом (за потреби направлення до лікаря психіатра).	1 день + додаткові обстеження за потреби.
	Консультування батьків та/або осіб що їх замінюють щодо результатів діагностики та	На консультації батьки отримують поради та завдання для сприяння соціалізації дітей.	1 день.

Продовження таблиці 2.5

II. Реалізація програми	запланованих заходів.		
	Психосоціальна підтримка дітей.	Індивідуальні та групові заняття з дітьми ВПО (ігрова терапія, арт-терапія, казкотерапія, пісочна терапія).	2 тижні з частотою 3 заняття на тиждень.
	Психосоціальна підтримка сімей дітей ВПО.	Сприяти створенню групи самопомоги.	
	Інтеграція в українське суспільство.	Сприяти спілкуванню та взаємодії дітей ВПО з однолітками. Залучати дітей ВПО до позашкільних заходів та гуртків. Допомога дітям ВПО у вивченні української мови.	
III. Моніторинг та оцінка	Відстеження динаміки психоемоційного стану дітей.	Оцінити вплив програми на психоемоційний стан та соціальну адаптацію дітей, визначити, чи досягнуто поставлених цілей.	Вторинна діагностика на другому тижні занять. Третинна діагностика по завершенню програми.

План занять у рамках кваліфікаційного проекту розраховано на два тижні. Заняття з дітьми включають ігрові та творчі терапії, такі як арт-терапія, пісочна терапія, казкотерапія, ігрова терапія. Також для дітей заплановані заняття з

розвитку навичок самообслуговування та з розвитку соціальних навичок, які проводяться кваліфікованими фахівцями (соціальний педагог, психолог). Час занять переважно перша половина дня, якщо є можливість займатись на канікулах, щоб діти не були втомлені, тому програму краще реалізовувати на канікулах. Детальний зміст занять розробляється після первинної діагностики дітей. Орієнтовний розклад занять програми наведено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Орієнтовний розклад занять програми

День	Час	Заняття	Ведучий
Тиждень 1			
Понеділок	10:00 - 11:30	Ігрова терапія	Психолог
Середа	14:00 - 15:30	Арт-терапія	Соціальний педагог
П'ятниця	11:00 - 12:30	Казкотерапія	Соціальний педагог
Тиждень 2			
Понеділок	10:00 - 11:30	Пісочна терапія	Психолог
Середа	14:00 - 15:30	Заняття з розвитку соціальних навичок	Соціальний педагог
П'ятниця	11:00 - 12:30	Заняття з розвитку навичок самообслуговування	Соціальний педагог

Особливості налагодження комунікації з дитиною, діагностики та планування реабілітаційних заходів для дітей ВПО та дітей що постраждали внаслідок воєнних конфліктів передбачають налагодження комунікації з дитиною. Це означає що фахівцям необхідно створити безпечну та комфортну атмосферу, добре якщо перша зустріч з дитиною відбудеться в знайомому для неї місці, де вона буде відчувати себе комфортно.

При спілкуванні соціальний педагог використовує м'який та спокійний тон голосу, уникає різких рухів та гучних звуків. Важливим завданням на цьому етапі є виявлення інтересів дитини, це можна зробити безпосереднім запитанням дитині про її улюблені іграшки, мультфільми, книги тощо. Доцільно

пограти з дитиною в ігри, які їй подобаються, прочитати дитині казки або історії терапевтичного характеру. Для того щоб встановити довіру важливо бути чесним і відкритим з дитиною, виконувати обіцянки, які ви їй даєте, виявляти емпатію та розуміння до почуттів дитини.

Соціальний педагог звертає увагу і на використання невербальних засобів спілкування: підтримує зоровий контакт з дитиною, посміхається та киває головою в знак згоди; використовує жести та міміку, щоб виразити свої емоції.

Для реалізації означеної програми нагальна потреба в різного роду ресурсах, обсяги яких залежать від кількості клієнтів, які потребують допомоги. Орієнтовний перелік ресурсів за оптимістичним сценарієм фінансування: людські ресурси (команда фахівців – психологи, соціальні педагоги, арт-терапевт, казкотерапевт; волонтери: студенти психології, активні члени громади); матеріально-технічні ресурси (приміщення: приміщення для проведення групових та індивідуальних занять з дітьми, приміщення для проведення зустрічей групи самопомоги для сімей); обладнання оргтехнікою (комп'ютери, проектор); дидактичні матеріали (тести, настільні ігри, обладнання для казкотерапії); художні матеріали для арт-терапії (фарби, пензлі, папір, пластилін тощо); іграшки; пісочниця, пісок та фігурки для пісочної терапії; інші ресурси: канцелярські товари, рекламні буклети; інформаційні ресурси: веб-сайт, де буде розміщена інформація про програму, її цілі, завдання, очікувані результати, контакти та інша корисна інформація для ВПО та дітей що постраждали внаслідок воєнних конфліктів; створення груп у соціальних мережах для спілкування з учасниками програми, поширення інформації про програму та залучення нових учасників, співпраця зі ЗМІ для інформування громадськості про програму та її важливість.

Для оплати праці фахівців, заохочення волонтерів. Оренди приміщень та закупівлі матеріалів необхідні фінансові ресурси. Їх джерелами можуть бути у відповідних долях державні кошти з бюджетів різних рівнів (місцевого, обласного, державного); гранти міжнародних організацій та благодійних фондів, пожертвування від приватних осіб та організацій

Після здійснення реабілітаційної програми важливо впевнитись, що сім'я дитини ВПО знає про заходи психогієни, відновлення психічного здоров'я та психосоціальної підтримки їх дитини та буде їх застосовувати.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі проведено комплексне дослідження соціально-педагогічної реабілітації дітей ВПО, які постраждали від збройних конфліктів. Опрацьовано теоретичні та практичні аспекти даної проблеми. Досліджено психологічні, емоційні та соціальні наслідки збройного конфлікту на розвиток і благополуччя дітей. Теоретично обґрунтовано соціально-педагогічну програму для успішної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти. Для реалізації цієї мети розв'язано низку завдань: розкрито особливості функціонування дітей-переселенців, що постраждали від збройних конфліктів; проаналізовано нормативно-правову базу реабілітації дітей-переселенців, які постраждали від збройних конфліктів; визначено сутність і зміст соціальної реабілітації дітей ВПО, які постраждали від збройних конфліктів. Виявлено особливості соціально-педагогічної реабілітації дітей-переселенців, які постраждали від збройних конфліктів.

Теоретичне обґрунтування програми соціально-педагогічної реабілітації дітей ВПО, які постраждали від збройних конфліктів містить пропозиції щодо пошуку джерел фінансування, перелік необхідного обладнання та людських ресурсів. Запропонована програма не є універсальною, і має обмеження щодо вікових та індивідуальних особливостей клієнтів, проте в першому розділі роботи ми намагались висвітлити якомога ширший спектр методів роботи з сім'ями ВПО з дітьми, що стане у нагоді при розробці аналогічних програм.

У другому розділі представлені результати опитування 30 осіб ВПО з території Житомирської області та авторська програма соціально-педагогічної реабілітації, яка враховує специфічні потреби дітей, що зазнали травми війни.

Проведене нами опитування дає нам цінну інформацію про стійкість та потреби внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні. Більшість респондентів (93,3%) вважають, що психічне здоров'я, висока стресостійкість, оптимізм, доброзичливість, віра та надія на краще є ключовими факторами внутрішньої

стійкості. також важливими є: вміння комунікувати в новому соціальному середовищі (83,3%); здатність до швидкої адаптації в екстремальних умовах (53,3%); фізичне здоров'я та здатність до відновлення (53,3%). Більшість респондентів (56,7%) постійно використовують сучасні цифрові та мережеві інструменти для комунікації, пошуку інформації, організації та координації діяльності, ще 43,3% використовують їх достатньо часто, що говорить про високий рівень цифрових компетентностей осіб ВПО. За результатами опитування найбільш значущими соціальними інституціями, які сприяють стійкості виявились: гуманітарні хаби/центри надання гуманітарної допомоги ВПО (83,3%); приймаючі територіальні громади (76,7%); центри надання адміністративних і соціальних послуг (46,7%). Найбільш значущими перешкодами для інтеграції названо: відсутність соціального житла (83,3%); дефіцит місцевих ресурсів (66,7%); відсутність мотивації до інтеграції (63,3%); відсутність вакансій (46,7%); байдужість з боку громади (36,7%). Всі ці перешкоди впливають на сім'ю ВПО та позначаються на загальному благополуччі дитини, яка виховується в родині ВПО.

Розроблена нами програма реабілітації пропонує структурований підхід до різних аспектів благополуччя дітей ВПО і основним акцентом має поновлення психічних сил та налагодження соціальних зв'язків. Мета програми: сприяти психосоціальної адаптації та соціально-педагогічній реабілітації дітей ВПО, що постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, шляхом надання їм комплексної психолого-педагогічної допомоги та сприяння їх інтеграції в українське суспільство.

Завдання програми:

1. Психосоціальна діагностика: проведення психологічного обстеження дітей ВПО з метою виявлення їх психоемоційного стану, потреб та проблем; надання психологічної консультації батькам або опікунам дітей ВПО, направлення до інших фахівців для додаткової діагностики за потреби.

2. Психосоціальна підтримка: індивідуальна та групова психотерапія для дітей ВПО (ігрова терапія, арт-терапія, казкотерапія, пісочна терапія) та

психосоціальна підтримка сімей дітей ВПО (сприяння створенню групи самопомоги).

3. Соціально-педагогічна робота; допомога дітям ВПО у адаптації до нового навчального середовища; заняття з розвитку соціальних навичок та навичок самообслуговування; проведення просвітницьких заходів для педагогів та батьків щодо особливостей роботи з дітьми ВПО.

4. Інтеграція в українське суспільство: сприяння спілкуванню та взаємодії дітей ВПО з однолітками; залучення дітей ВПО до позашкільних заходів та гуртків; допомога дітям ВПО у вивченні української мови та культури.

Форми реалізації програми: індивідуально-групові заняття. Методи, запропоновані в програмі: пісочна терапія, арт-терапія, ігрова терапія, казкотерапія, вправи на розвиток соціальних навичок, тощо.

Очікується, що реалізація запропонованої програми сприятиме успішній соціалізації дітей-переселенців та їхній інтеграції в освітнє середовище.

Розроблена програма соціально-педагогічної реабілітації може бути використана: практичними психологами та педагогами для роботи з дітьми-ВПО та дітьми які постраждали від збройних конфліктів, в закладах освіти, психологічних центрах та інших соціальних установах; батьками дітей-переселенців для надання їм підтримки та допомоги у подоланні наслідків травм війни; фахівцями з державних органів та громадських організацій, які займаються питаннями соціального захисту та реабілітації дітей-ВПО.

Окрім цього, результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення системи психолого-педагогічної допомоги дітям-переселенцям; розробки нових програм та методик соціально-педагогічної реабілітації; проведення дальших наукових досліджень з даної проблематики.

Враховуючи актуальність проблеми соціально-педагогічної реабілітації дітей-переселенців, які постраждали від збройних конфліктів, результати даного дослідження мають значну теоретичну та практичну цінність.

Перспективи подальших досліджень. Проведення апробації програми реабілітації дітей-ВПО є важливим кроком для її вдосконалення та

підтвердження її ефективності. В результаті апробації можна отримати корисні емпіричні дані такі як, оцінку ефективності програми, вивчення впливу програми на різні групи дітей-ВПО, вивчення довгострокових наслідків програми, щоб зробити висновки щодо того, чи дійсно програма має стійкий вплив на життя дітей-ВПО. Також можливо провести порівняльний аналіз різних програм реабілітації, визначити сильні та слабкі сторони різних програм та дослідити вплив програми на приймаючі громади, визначити можливості масштабування програми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Благодійний фонд «Єлеон». Волонтерство. URL: <https://www.eleonfund.org> (дата звернення 23.04.2024).
2. Буряковська К. О. Захист прав людини внутрішньо переміщених осіб від дискримінації: світовий та український контекст. *Юридична осінь 2019 року*: зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (Харків, 29 листоп. 2019 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2019, 657 с.
3. Бутриновська У. П. Групи самопомоги як ефективна форма соціальної роботи. *Науковий часописи університету. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 23. С. 8-13. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/19049> (дата звернення 03.05.2024).
4. Варнава У. В. Соціальна реабілітація : метод. рек. до семінар. занять та самост. робіт для здобувачів першого (бакалавр.) рівня освіти, спец. 231 соц. робота. Одеса : ФОП Бондаренко М.О., 2023. 28 с.
5. Войтовська А. І., Кравченко О. О. Соціалізація ВПО : гендерний вимір. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери* : матеріали Всеукраїнських науково-методичних семінарів (Умань, 18 квітня 2018р. та 26 квітня 2018 р.) / [ред. кол. : Коляда Н.М. та ін.]. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. С. 94-96. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua:8181/handle/6789/8963> (дата звернення 23.04.2024).
6. Голова Н. І. Соціально-психологічний супровід сімей із статусом ВПО. *Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи* : збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Україна, Житомир, 25 квітня 2023. URL: <http://surl.li/tknhv> (дата звернення 23.04.2024).
7. Громадська організація «ВПО України». Інтерактивний курс URL:

<https://www.facebook.com/groups/krymskie.bejentsy/posts/7742585449118628/>
(дата звернення 01.05.2024).

8. Гундერთайло Ю. Д. Потенціал арт-терапевтичних технологій відновлення життєвої неперервності переселенців. *Простір арт-терапії*. 2016. Т. 2. №. 20. С. 21-30. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712201>с (дата звернення 28.04.2024).
9. Гусак Н. Є. Кейс-менеджмент внутрішньо-переміщених осіб : методичні рекомендації. Підготовлено в межах проекту «Швидке реагування на соціальні та економічні проблеми ВПО» у партнерстві із Міністерством соціальної політики України. Київ : [б.в.], 2015. 62 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9361> (дата звернення 24.04.2024).
10. Денисюк С. Г., Корнієнко В. О. Чинники та особливості політичної адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. Випуск 8. Житомир-Київ-Краків : Вид. Євенок О. О., 2018. 228 с.
11. Дитяча гаряча лінія. Деталі послуг та контакти URL: https://www.facebook.com/childhotline.ukraine/posts/804106805076736?locale=uk_UA (дата звернення 10.03.2024).
12. Житомирська міська організація «Карітас України». Інфографіка про зміни в законодавстві для ВПО URL: <https://www.facebook.com/Caritas.zt/posts/826126966226452> (дата звернення 22.04.2024).
13. Житомирська обласна служба у справах дітей. Статистичні і аналітичні матеріали. URL: <https://sddep.zht.gov.ua/> (дата звернення 10.03.2024).
14. Житомирський державний університет імені Івана Франка. Деканат (контакти). URL: <https://spf.zu.edu.ua/> (дата звернення 10.03.2024).
15. Житомирський міський центр соціальних послуг. Програма забезпечення та захисту прав дітей Житомирської міської територіальної громади на 2022-2026 роки. URL: <https://zt-rada.gov.ua/?pages=15326> (дата звернення 10.03.2024).

16. Запорізький національний університет. Навчальна лабораторія спеціальної освіти та психологічного консультування. Організація роботи волонтерів. URL: <https://www.znu.edu.ua/ukr/university/departments/spp/Departaments/spu/12645/12647> (дата звернення 10.03.2024).
17. Захаренко Л. М. Каністерапія у професійній діяльності психологів структурних підрозділів МВС України у воєнний час. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану* : зб. наук. праць (м. Харків, 26 травн. 2022 року). Харків : Харк. ун-т внутр. справ, 2022. С. 188-190. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/24178> (дата звернення 05.02.2024).
18. Картки сили. Ігрові та терапевтичні картки для роботи із дітьми до 8 років від Світлани Ройз. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/power-cards> (дата звернення 02.05.2024).
19. Каталог заходів для просторів дружніх до дитини в гуманітарних установах URL: <https://pscentre.org/wp-content/uploads/2022/06/Child-Friendly-Spaces-Ukrainian.pdf> (дата звернення 01.02.2024).
20. Кобзін Д., Левкіна Г., Луньова О., Черноусов А., Щербань С. Методичний посібник з оцінювання потреб ВПО у громадах. Харків : Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД). 2020. 246 с. URL : <http://surl.li/twvse> (дата звернення 03.05.2024).
21. Лінія запобігання самогубствам Lifeline Ukraine. URL: <https://lifelineukraine.com/> (дата звернення 20.04.2024).
22. Марценковський Д. І. Депресії при посттравматичному стресовому розладі у дітей та підлітків (клінічний поліморфізм, коморбідність, терапія, профілактика) : дис. ... на здобуття наукового ступеня доктора філософії 22 «Охорона здоров'я» : 222 «Медицина». Київ, 2020. 197 с. URL: <http://ir.librarynmu.com/handle/123456789/4336> (дата звернення 23.04.2024).
23. Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Internally displaced persons and international humanitarian law URL : <https://www.icrc.org/en/document/internally-displaced-persons-and-international->

- humanitarian-law (дата звернення 26.04.2024).
24. Міністерство освіти і науки України. Перша психологічна допомога. URL: <https://mon.gov.ua/> (дата звернення 01.05.2024).
 25. Міністерство охорони здоров'я. Офіс першої леді, МОЗ та партнери запускають Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної підтримки України. URL: <https://moz.gov.ua/mental-health> (дата звернення 01.05.2024).
 26. Міністерство соціальної політики України. Внутрішньо переміщені особи URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення 11.03.2024).
 27. Національна програма стійкості та згуртованості. URL : <https://national-platform.org/network/mobilni-konmandy/> (дата звернення 01.05.2024).
 28. Недря К. М., Трубавіна І. М., Чередниченко О. Ю. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., Запоріжжя, 2 листоп. 2022 р. Запоріжжя, 2022. С. 40-43.
 29. Острячко Т. С. Травматичний стрес та його особливості. *Multidisciplinary scientific notes. Theory, history and practice* : The 6th International scientific and practical conference (November 01–04, 2022, Edmonton, Canada). Edmonton : International Science Group. 2022. 712 p.
 30. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО), державних інструментів їх забезпечення, проблем та можливостей суспільної інтеграції ВПО в нове соціальне середовище (науково-аналітична доповідь). Рівне, 2023 р. URL : <https://nuwm.edu.ua/files/2701/-/10107/-----.pdf> (дата звернення 09.01.2024).
 31. Портал Дія : Державні послуги онлайн. URL : <https://diia.gov.ua/>
 32. Порядок оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи : постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#n9> (дата звернення 23.04.2024).

33. Посібник для менеджерів, організаторів і фасилітаторів ГСД «Групи самопомоги: теорія і практика». URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/self-help-manual.pdf> (дата звернення 23.04.2024).
34. Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб : закон України від 05.03.2015 № 245-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/245-19#Text>
35. Про внесення змін до Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» : закон України від 15.01.2009 № 878-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-17#Text> (дата звернення 23.04.2024).
36. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення 23.04.2024).
37. Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації : наказ Мінсоцполітики від 18.05.2015 № 514, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 05.06.2015 р. за № 665/27110. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#Text> (дата звернення 17.04.2024).
38. Про затвердження Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 332 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 01.05.2024).
39. Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій та організації діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей : наказ Міністерства соціальної політики України від 31.07.2023 № 263-Н. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0263739-23#n8> (дата звернення 23.04.2024).
40. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала

- внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів : постанова кабінету міністрів України від 05 квітня 2017 р. № 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення 23.04.2024).
41. Про охорону дитинства : закон України № 3265-IX від 14.07.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 18.04.2024).
42. Про соціальні послуги : закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII (дата звернення 18.04.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення 23.04.2024).
43. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю : закон України від 21 червня 2001 року № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення 23.04.2024).
44. Програма психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні : огляд заходів лютий-вересень 2022. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/MHPSS%20Snapshot%20for%20WMHD%202022_ukr%20%282%29%20%281%29_0.pdf (дата звернення 01.04.2024).
45. Реабілітація внутрішньо переміщених осіб, біженців за межі країни, інших цивільних осіб, постраждалих від російської агресії в Україні. Правові, соціальні, економічні, медичні аспекти особливості організації під час воєнного стану. Київ : ВД «Професіонал», 2022. 482 с. URL: <http://surl.li/twuiw> (дата звернення 17.04.2024).
46. Савінов В. В. Використання плейбек-театру в роботі з внутрішньо переміщеними особами. *Простір арт-терапії*. 2018. Т. 1. №. 23. / редкол. : Лушин П. В., Чуприков А. П. та ін. Київ : Золоті ворота, 2018. С. 53-65.
47. Савінов В. В. Плейбек-театр як фасилітатор психологічних ресурсів травмованої спільноти. *Породжені війною спільноти як соціальні донори і реципієнти* : матеріали міждисциплінарного наукового семінару (м. Київ, 25 березня 2021 р.). Київ : ІС НАН України; ІСПП НАПН України, 2021. С. 44-51). Частина DOI: <http://doi.org/10.33120/W-GCSDRProceeding-2021>;

- <https://lib.iitta.gov.ua/724954/> (дата звернення 28.04.2024).
48. Семигіна Т., Гусак Н., Трухан С. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Український соціум*. 2015. № 2. С. 65-72. URL: <http://surl.li/twult> (дата звернення 10.04.2024).
49. Теоретико-методологічні основи інтеграції психологічного знання / [О. В. Завгородня, В. О. Медінцев, С. О. Копилов, В. Л. Зливков, О. В. Губенко, С. О. Лукомська, Є. В. Степура, В. В. Депутат, О. В. Котух]; за ред. О. В. Завгородньої. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2020. 180 с.
50. Тимошенко Н. Плейбек-театр як один із інтерактивних методів навчання. *Перспективи та інновації науки*. 2024. №. 3 (37). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3\(37\)-620-631](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3(37)-620-631) (дата звернення 28.04.2024).
51. Тимчук Л. І. Забезпечення доступу до освіти як умова успішної соціалізації внутрішньо переміщених осіб. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія II. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2018. Вип. 24. Т. II : збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. С. 236-247. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/19936> (дата звернення 07.05.2024).
52. ЮНІСЕФ (UNICEF, United Nations International Children's Emergency Fund). URL: <https://www.unicef.org/> (дата звернення 26.04.2024).
53. Яцина О. Ф. Вплив війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. 2022. № 7 (25). Київ : Громадська наукова організація «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління», 2022. С. 554-567. URL: <http://surl.li/twvum> (дата звернення 03.05.2024).
54. Displaced Persons. *International Federation of Social Workers*. 2012 URL: <http://ifsw.org/policies/displaced-persons> (дата звернення 23.04.2024).
55. IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency

- Settings, 2007 URL:
<https://interagencystandingcommittee.org/sites/default/files/migrated/2020-11/IASC%20Guidelines%20on%20Mental%20Health%20and%20Psychosocial%20Support%20in%20Emergency%20Settings%20%28English%29.pdf> (дата звернення 20.04.2024).
56. Internally Displaced People. Questions & Answers. *UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), September 2007.* URL:
<http://www.refworld.org/docid/47a7078e1.html> (дата звернення 23.04.2024).
57. Resolution 2427 Adopted by the Security Council at its 8305th meeting, on 9 July 2018. URL:
<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n18/216/81/pdf/n1821681.pdf?token=IA4LnlE4aTkmW0Kfo0&fe=true> (дата звернення 23.04.2024).
58. Save the Children Ukraine website: <https://www.savethechildren.net/> (дата звернення 03.05.2024).
59. The International Association of Animal Therapists (IAAT). Міжнародна асоціація зоотерапії. URL: <https://iaat.org.uk/> (дата звернення 01.03.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Питання для інтерв'ю представників влади для оцінки потреб ВПО

Мета інтерв'ю: зібрати інформацію про потреби внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні, постраждалих від конфлікту. Оцінити доступ ВПО до послуг та наявні прогалини у наданні допомоги. Визначити пріоритетні напрямки для гуманітарної допомоги.

Учасники: інтерв'юер, інтерв'юваний (представник органу влади)

Тривалість: 30-45 хвилин

Питання:

Яка кількість ВПО зареєстрована у вашому регіоні?

Звідки прибули ВПО?

Які основні потреби ВПО у вашому регіоні?

Які послуги доступні ВПО у вашому регіоні?

Чи є якісь прогалини у наданні допомоги ВПО?

Які найбільші виклики, з якими стикаються ВПО у вашому регіоні?

Які ваші рекомендації щодо покращення гуманітарної допомоги ВПО?

Чи можете ви надати нам доступ до будь-яких даних або звітів про ВПО у вашому регіоні?

Примітка: інтерв'юер може ставити додаткові питання на основі відповідей інтерв'юваного. Інтерв'юер може попросити інтерв'юваного надати приклади або конкретні дані для підтвердження своїх відповідей.

Додаток Б

Питання для інтерв'ю з представником громадської організації

Мета інтерв'ю: Зібрати інформацію про діяльність громадської організації (ГО) з надання допомоги ВПО в Україні. Оцінити ефективність роботи ГО та визначити її сильні та слабкі сторони. Визначити можливі шляхи співпраці.

Учасники: інтерв'юер, інтерв'юваний (представник ГО)

Тривалість: 30-45 хвилин

Питання:

Розкажіть про вашу організацію. Які її цілі та завдання?

Яку допомогу ви надаєте ВПО в Україні?

Скільки людей ви охопили своєю діяльністю?

Які найбільші виклики, з якими ви стикаєтеся у своїй роботі?

Які ваші успіхи та досягнення?

Як ви оцінюєте ефективність своєї роботи?

З якими іншими організаціями ви співпрацюєте?

Чи зацікавлені ви у співпраці з Запорізьким національним університетом?

Які ваші рекомендації щодо покращення гуманітарної допомоги ВПО?

Чи можете ви надати нам доступ до будь-яких даних або звітів про вашу роботу?

Примітка: інтерв'юер може ставити додаткові питання на основі відповідей інтерв'юваного. Інтерв'юер може попросити інтерв'юваного надати приклади або конкретні дані для підтвердження своїх відповідей.

Додаток В

Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО)

Оцінка життєстійкості та рівня інтеграції ВПО

1. Як Ви вважаєте, в чому виявляється внутрішня стійкість людини? (відзначте не більше п'яти варіантів відповідей)

Характеристики внутрішньої стійкості людини
Психічне здоров'я, висока стресостійкість, оптимізм, доброзичливість, віра і надія на краще
Вміння комунікувати в новому соціальному середовищі, здатність відстояти себе та свої інтереси.
Здатність до швидкої адаптації в екстремальних умовах
Фізичне здоров'я, здатність до відновлення
Здатність задовольняти найнеобхідніші потреби в несприятливих умовах життєдіяльності, знаходити необхідні ресурси для вирішення проблем своїх і свого найближчого оточення
Спроможність відновлюватись після впливу наслідків війни.
Збереження власної «системи підтримки»: зміцнення стосунків з рідними та близькими людьми, з собою, з природою і Богом.
Здатність до стійкого розвитку після екстремальних ситуацій.
Інше (напишіть) _____

2. Наскільки інтенсивно в своїй діяльності щодо задоволення потреб ВПО Ви використовуєте сучасні цифрові та мережеві інструменти (портал «Дія», мобільні застосунки, месенджери, профільні групи в соціальних мережах та месенджерах, сайти держструктур тощо)?

Інтенсивність використання сучасних цифрових та мережевих інструментів
Використовую постійно - це невід'ємна складова організації діяльності для комунікації, пошуку інформації, організації та координації діяльності
Використовую достатньо часто, але це не є невід'ємною складовою організації основної діяльності
Використовую рідко
Не використовую зовсім

3. Як Ви вважаєте, організована і якісна діяльність яких базових соціальних інституцій найбільше сприяє забезпеченню базових потреб ВПО та посиленню їхньої життєстійкості? (відзначте не більше п'яти варіантів відповідей)

Базові соціальні інституції
Гуманітарні хаби/центри надання гумдопомоги ВПО, волонтерські, благодійні організації
Приймаючі територіальні громади, органи місцевого самоврядування
Центри надання адміністративних і соціальних послуг населенню (ЦНАПи)
Центри тимчасового розміщення ВПО, оперативно створені на базі навчальних закладів, санаторіїв, гуртожитків
Регіональні органи державної влади (Обласні ради, Обласні військові адміністрації, в т.ч. Управління праці та соціального захисту населення).
Медичні заклади різної спрямованості (для фізичної та психологічної реабілітації)
Центральні органи державної влади (Мінсоцполітики, Мінреінтеграції, інші)
Центри надання безоплатної правової, інформаційно-консультативної допомоги
Центри зайнятості на регіональному та місцевому рівнях
Громадські ради ВПО
Освітні заклади
Центри життєстійкості (новостворені)
Громадські приймальні депутатів
Інше (напишіть) _____

4. Як Ви вважаєте, які перешкоди на шляху ефективного залучення ВПО до життя приймаючих громад є найбільш значущими? (відзначте не більше п'яти варіантів відповіді)

Перешкоди
Дефіцит місцевих ресурсів, що не дозволяє вирішити проблеми забезпечення ВПО соціальними послугами
Відсутність мотивації ВПО до інтеграції у громаду у зв'язку з надією на повернення до рідних місць
Відсутність соціального житла для ВПО
Відсутність вакансій у громаді
Байдужість з боку громади до проблем та потреб ВПО
Внутрішній спротив громади через соціокультурні відмінності
Відсутність інформування представників місцевої громади про існуючі проблеми та особливі потреби ВПО і необхідність їх підтримки
Переважання у складі ВПО людей пенсійного віку, непрацездатних
Обмеженість у ЗМІ інформації про позитивні приклади інтеграції ВПО у громади
Прибуття до громади значної частки ВПО, які живуть за межею бідності, знаходяться у незадовільному психоемоційному стані
Інше (напишіть) _____